

PAGINI LITERARE

SUMARUL:

| | |
|-----------------------------|--|
| LUCIAN BLAGA | <i>Despre personanță</i> |
| TEODOR SCARLAT | La fântânile Babilonului (Versuri) |
| TRAIAN CHELARIU | Migrare (Versuri) |
| ȘTEFAN BACIU | Elegie pentru păpușa mare, Estivală albă (Versuri) |
| GRIGORE POPA | Fenomenul românesc din Ardeal |
| GEORGE POPA | Moartea lui Pan (Versuri) |
| IONEL NEAMTZU | La Paris (Fragment de roman) |
| RADU BRATEȘ | Fântână (Versuri) |
| V. BENEȘ | A. Demian iconarul pastorelei românești |
| BARBU ZEVEDEIU | Problema sociologică la Simmel |
| ION ȘTEFAN | Despre opinie și alte câteva lucruri |
| ALEXANDRU OLTEANU | „Viața m'a interogat“ (Ideile unui episcop-literat ungar din Ardeal) |

CRONICI

CĂRȚI

Radu Brateș, (I. M. Rașcu, Eminescu și catolicismul. — Panait Istrati, Codin. — * * * In memoria lui G. Bogdan-Duică). — Silviu Bardeș, (Aron Cotruș, Horia, poeme ed. II. — Ion Th. Ilea, Gloata, versuri). — Andrei Ungheri, (Dr Ernst Jekelius, Himmel über dem Acker). — Grigore Popa, (Eugen Barbul, Costume românești în veacul al XVII-lea).

INSEMNĂRI

Grigore Popa, (Geografie sacră. — August 1935. — Vlăicu Bârna). — Silviu Bardeș, (Poezia românească contemporană în Apus, — O prezentare elogioasă a lui Eminescu, în ungurește). Teodor Murășanu, (Florile Soarelui, — Ingälbenire).

Bibliografie

PAGINI LITERARE

LA 15 ALE FIECĂREI LUNI



COLABORATORI:

SILVIU BARDEȘ, M. BENIUC, V. BENEȘ, RADU BRATEȘ, EDUARD COROI, PAVEL DAN, ROMULUS DEMETRESCU, VIRGIL I. MĂNESCU, ION MOGA, TEODOR MURĂȘANU, IONEL NEAMTZU, GABRIEL PAMFIL, GRIGORE POPA, ALEXANDRU OLTEANU, YVONNE ROSSIGNON, OCTAVIAN RULEANU, I. I. RUSSU, RAOUL ȘORBAN, DIMITRIE TODORANU, BUCUR ȚINCU, ANDREI UNGHERI, OCTAVIAN VUIA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Redacția și Ad-ția: *Teodor Murășanu*, Turda, Piața Regina Maria, 23.



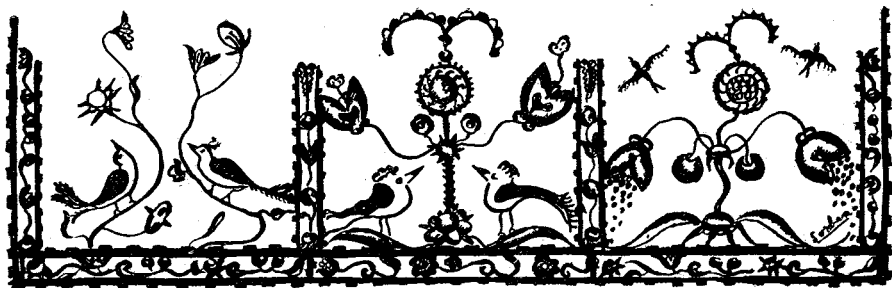
Abonamentul:

| | |
|--------------------------|-----------|
| In țară, 1 an | Lei 120.— |
| „ „ Exemplarul | „ 10.— |
| In străinătate | dublu |

Oricine primește un număr și-l reține, se consideră abonat



Manuscrisele nu se înapoiază. Domnii autori și editori, cari doresc să li se recenzeze volumele sunt rugați să le trimită Redacției. Toate cărțile și revistele primite vor fi menționate la Bibliografie.



DESPRE PERSONANȚĂ *)

„Inconștientul”, fie individual, fie colectiv, depășește prin însăși definiția sa marginile conștiinței. „Cunoașterea” inconștientului nu e posibilă, în consecință, decât pe temeuri constructive. În cadrul conștiinței nu există enclave de ale inconștientului, cari prin ele înșile să fie recunoscute ca atare. Cunoașterea inconștientului aparține în întregime spiritului teoretic. În privința aceasta nu avem bucuria de a ne putea face nici o iluzie. Viața sufletească conștientă, de toate zilele, ne revelează totuși în ritmul ei ciclic, în periodicitatea și alternanțele ei, o seamă de stări și procese, cari nu sunt, decât anevoie, sau de loc, explicabile în cadrul exclusiv al conștiinței: iată anume ciudate și neașteptate uitări, iată atâtea gesturi intercalate fără noimă în momentele de destindere sau de absență, iată atâtea fapte străine de noi și totuși ale noastre, iată mai ales „visul”, care dispune atât de autonom și de capricios asupra conținuturilor vieții noastre reale, încât încă din timpuri străvechi a fost socotit drept efect al unei intervenții dinafară, de natură demonică sau divină. În fața acestor fenomene, sau în fața unora dintre ele, nu este tocmai nelaloc exclamația: iată atâtea stări și procese, cari la întâia vedere ne izbesc prin lipsa lor de sens! În adevăr, câtă vreme ne încapăinăm să ni le lămurim în ordinea conștiinței, toate aceste fenomene, și câte-s ca acestea, refuză categoric să fie asimilate unui sens. Aceleași fenomene pot să fie însă integrate într’o rețea plină de sens, din momentul în care le intercalăm într’o realitate psihică mai largă decât conștiința, adică dacă le interpretăm ca „fulgurațiuni ale inconștientului. Ipoteza inconștientului e întemeiată, și în fond, nu pe o observație directă a acestui presupus factor, ci pe o credință, sau pe o îndrăsneață anticipație teoretică. Pe credința că nu pot să existe fenomene psihice fără de sens! O mare nedu-

*) Fragment din studiul „*Orizont și Stil*”, vol. I. din „Trilogia culturii”. Subt tipar.

merire a fost astfel încetul cu încetul înlocuită cu o formulă foarte precisă. Acest postulat s'a dovedit, ce e drept, îmbucurător de rodnic pentru cercetările psihologice, dar, nu mai puțin, el echivalează cu un enorm pas în gol și în salvatoarea ficțiune. Aceasta, mai ales dacă îi aplicăm măsurile și criteriile empirismului. Spre deosebire de alte anticipații, la cari se pretează uneori speculația științifică, postulatul acesta nu e măcar confirmat deadreptul prin nici o ulterioară observație empirică. Ne găsim deci pe un teren de semnificații construibile, dar inaccesibile și exterioare oricărui contact deadreptul. Cu ideea despre inconștient am alunecat din capul locului pe un tărâm de „interpretări” și de confirmări indirecte. De-un pic de „teologie”, adică de oarecari reverențe în fața spiritului fictiv, nu se poate scuti psihologia inconștientului, nici chiar în forma ei cea mai „psihanalică”. Toată psihologia inconștientului e clădită pe un postulat, pe care observația directă nu-l poate nici confirma, nici infirma. Atitudinea ce o luăm față de ideea inconștientului atârnă în mare parte de orientările noastre metafizice. Ideea inconștientului reprezintă un comentariu posibil în marginea unor fapte de empirism psihologic, cari prin ele înșile ar îngădui însă și comentariul mai simplist, că sunt fapte fără de sens. Aventura metafizică, în care suntem angajați, ne face însă să optăm pentru constructivismul perspectivă al psihologiei abisale.

Ce rol metodologic îi revine observației (introspective și analogice) în raport cu inconștientul? Oricât ne-am găsi pe un platou de construcții, observația nu e eliminată din joc. Dimpotrivă: psihologia abisală n'o putem înțelege decât ca un sistem de „interpretări” în marginea unor fapte de empirism.

1) Observația are un rol distinct în așteptarea de enunțarea ipotetică a „inconștientului”. Pe bază de observație (introspectivă sau analogică) stabilim, cu o precizie posibilă, ce nu lasă nimic de dorit, faptele psihologice, cari în ordinea conștiinței rămân oarecum absurd suspendate în vid, fără aderențe la logica interioară a conștiinței.

2) „Observației” îi mai revine și un al doilea rol, posterior enunțării despre existența inconștientului. Ideea inconștientului, odată admisă în principiu, creiază o nouă situație teoretică: din acest moment avem, anume, posibilitatea de a supune conștiința unei observații dirijate, tocmai pe baza și în perspectiva ideii teoretice despre inconștient. Acestei observații, înrămată de teorie, îi revine sarcina de a ne sta în ajutor la stabilirea acelor aspecte și fenomene de conștiință, cari ar putea fi interpretate ca o prelungire sau ca un reflex al inconștientului! Subț acest unghi conștiința ne rezervă remarcabile surprize. Conștiința, privită în perspectiva ipotetică a inconștientului, ne va revela, în afară de stările și procesele cari îi aparțin cu totul, încă două feluri de momente, elemente sau fenomene:

a) Conștiința posedă momente, elemente, fenomene, cari, prin semnificația și finalitatea lor, debordează cadrele conștiinței, fiind ancorate în ordinea inconștientului („visul”, „actele manqué”, etc).

b) Conștiința posedă și unele momente și aspecte, cari ar putea fi socotite drept reflexe ale inconștientului (orizonturi, accente, atitudini, inițiative, etc). Aceste momente și aspecte se integrează nu numai ca semnificație și ca finalitate în angrenajul complex al inconștientului, ci în afară de aceasta, aceste momente și aspecte sunt prin ele înșile un reflex al substanței și conținuturilor ca atare ale inconștientului.

Pe temeiul celor constatate atribuim inconștientului o particularitate, pe care vom numi-o „personanță” (dela latinescul personare). E vorba aci despre o însușire, grație căreia inconștientul răzbate cu structurile, cu undele, și cu conținuturile sale, până sub bolțile conștiinței. Efectele personanței, unele permanente, altele instantanee, sunt incalculabile. De-o parte inconștientul colorează și nuanțează necurmat conștiința, de altă parte inconștientul izbutește uneori să se constituie în întruchipări aproape de sine stătătoare, chiar în spațiul propriu al conștiinței. Penetrațiunile sau iradiațiunile inconștientului în conștiință, au un aspect când difuz, când mai compact și mai palpabil. Identificăm în particularitatea aceasta, a „personanței”, o calitate de importanță constitutivă pentru sufletul uman. Cert lucru, conștiința ar avea o dimensiune mai puțin dacă ar fi impermeabil izolată de viața sufletească inconștientă. Fără de reflexele primite din partea inconștientului, conștiința ar fi lipsită înainte de toate de relief și de adâncime. Conștiința dobândește o înfățișare reliefată grație diferențelor de lumină și umbră stărnite în ea prin necurmata răsfrângere a inconștientului. Fără de personanțele inconștientului, viața conștientă ar câștiga probabil ca precizie și luciditate, dar ar pierde ca plasticitate. Inconștientul împrumută conștiinței infinite nuanțe, vagul, neliniștea, contradicții de stratificare, obscurități și penumbre, adică perspectivă, caracter, și un profil multidimensional. Datorită inconștientului, viața noastră conștientă suportă un adaos de aspecte paradoxale, de adâncitoare disarmonii și de rodnice desechilibruri.

Personanța inconștientului e un fenomen statornic, care nu încetează nici o clipă dealungul duratei conștiinței. Fenomenul personanței se manifestă în chipul cel mai accentuat și mai încheat în procesul creației spirituale, mai ales al celei artistice. Vom arăta în lucrarea de față, cum în inconștientul nostru subsistă, stăruitoare și inalterabile, anume secrete orizonturi, negrăite accente, și puternice atitudini, de cari conștiința se resimte în fiecare moment, dar cari izbucnesc, luând formă concentrată de geysir, cu deosebire în creația spirituală. Prin ceea ce e în stare să tradeze sub acest unghi, creația spirituală cere favoarea întregii noastre atenții. Există în inconștient o magmă rămasă încă neghicită, o magmă de atitudini și de moduri de a reacționa, după o logică, alta, dar nu mai puțin tare decât a conștiinței, — un ritm interior, consolidat într'un fel de tainic simțământ al destinului, un apetit primar de forme, o eferverscență a închipuirii dăătoare de sens, adică un mănunchiu de inițiative de-o putere spărgătoare de stavili, ca a semințelor, și de-o exuberanță năvalnică, precum a larvelor sau a vieții embrio-

nare. Toate aceste atitudini, orizonturi, accente, inițiative, răzbat în pofida presiunii, ce-o exercită conștiința asupra lor, ca de subț humă, în lumina de deasupra.

Psihanaliza a închipuit în cecece privește raportul dintre inconștient și conștiință teoria „sublimării”. Sublimarea unui conținut inconștient se face după psihanaliști în forma unei „deghizări” a acestui conținut. Conținutul inconștient, spre a fi acceptat în ordinea conștiinței, îndură așa dar transformări, uneori până la nerecunoaștere. Am spus în capitolul precedent, ce credem în fond despre procesul „sublimării”. Intr’o formă mai atenuată, decât și-o închipuie psihanaliștii, se prea poate ca imaginea despre acest proces să corespundă unui fapt real. Cât privește raportul dintre inconștient și conștiință, adăugăm însă, din parte-ne, procesului „sublimării”, care deghizează un conținut, un al doilea proces — procesul „personanței”, grație căruia anume conținuturi inconștiente apar în conștiință, scăzute ca un ecou, dar nedeghizate.

Procesul „personanței” ne va fi de mare utilitate teoretică. Ne vom referi la el ca la un moment auxiliar, absolut necesar, în explicația ce vom da-o fenomenului „stil”.

LUCIAN BLAGA

BCU Cluj / Central University Library Cluj



LA FÂNTÂNILE BABILONULUI

La fântânile Babilonului,
sub zări închise —
când amurgul sângera 'ntre spini —
am poposit cu turma mea de vise:
un viscol care geme 'ntre ruini.

Dar n'am cântat tropare,
sub cerul trist și greu —
și nici aripa frântă a sborului senin,
deși simțeam, deasupra-mi —
cum moare un dumnezeu,
iar jos, înfiorarea unui pământ strein.

Cuprinsul zilei albe,
ca un imens ghețar —
la sân l-am strâns mai aprig
și am crezut un far
lumina, lângă care eu tremuram de frig.

De aceea poate cerul,
cu soare cald și mult —
îmi pare astăzi sus și-atât de strâns...
o, la fântânile Babilonului
de-atâtea ori am stat și-am plâns,
că glasul meu de-atunci, și-acu.n l-ascult.

TEODOR SCARLAT

M I G R A R E

Vremelnic neam, în toate ai îndrăgii oțelul
ținut ascuns sub mantii, în blănuri și în teci, —
cutezător cu gândul pe marile poteci,
instinctele vandale-ți zădărnice ră țelul.

De unde se ridică și unde asfințește
taluzul dimineții până sub pol teșit,
iscoadele cercară 'n odăjdii, preoțește,
să-ți înfrâneze pasul dela 'nceput greșit...

Dar carele purces-au potop de coviltire, —
purtați pe scuturi arse priveau vitejii capi
cum te reversi din tine și nu e uneltire
de propria urgie de-acuma să mai scapi.

Atunci, strunind zăbala mușcată de-armăsarii
stârniți a vijelie, a fost de-ajuns un gest
să vezi robii apusul și Roma și Cezarii
și să te-arunci cu toată puterea înspre vest.

TRAIAN CHELARIU

ELEGIE PENTRU PĂPUȘA MARE

Nesiguri, pașii în nisipul blond și 'n inima tristă
La plecare: lacrima oglinda străveche
Picura din rama ochilor în batistă
Și clopotul cailor ne sgâria în ureche.

Păpușe mare, jocul sandalelor peste trăsuri,
Aduceri aminte din vacanța cu ploi obositoare
În mine plâng zilele cu ogari și călduri,
Cu prietenia întreagă presată în floare.

Apoi tu vei săruta buzele întinse în gară
Ca un chibrit pentru o neaprinsă țigară.

E S T I V A L Ă A L B Ă

Paftale negre din răscoptul trup la soarele acela
De iulie. Sandale mici duceau talpa de vis,
Și gândul, saltinbanc abil, urca pe schela
De amintire, ce în lemn solar urcuș a 'nchis.

Soră, adie în platanii verii sucui rodnic
Al nesorbitului poem, răcoros și inedit
Așa cum balauri dorm în țagii din Horodnic
Pe patul de lumini cu sânge împletit.

ȘTEFAN BACIU

FENOMENUL ROMÂNESC DIN ARDEAL

Accentuăm dela început caracterul aistoric al acestei încercări de înfățișare, subt semnele prezentului, a fenomenului românesc din Ardeal. Aistoric într'un anumit sens: nu vom cerceta cauzele istorice, geografice, sociologice, cari ar fi putut determina anumite atitudini sau o anumită viziune despre lume și viață, ci vom cobori, sincer și îndrăzneț, în inima prezentului, relevându-i virtuțile și posibilitățile de rodire în viitor. Vom urma, deci, o *metodă verticală*, de profunzime. Profunzime nu în sensul unei reconstrucții a drumului parcurs în timp, ci în felul propriu de a vedea al acelora ce se îndeletnicesc cu *psihologia adâncimilor*.

„Căci, după cum cu bună dreptate constată Lucian Blaga, nici harnicii filologi, nici spornicii istorici nu sunt în situația să precizeze când s'a născut poporul românesc. Nu suntem de sigur așa de copilăroși să căutăm o precizare calendaristică, dar o precizare teoretică și oarecum definitivă, am fi poate în drept să cerem. Limba a evoluat în etape infinitesimale, neconștient, neindicând însă nicio cezură dela care să datăm nașterea. Cât privește istoria, aceasta e o realitate mai recentă, ivită relativ târziu în raport cu existența neistorică, ce i-a premers. Numai considerațiile stilistice și de psihologie a adâncimilor ne-ar putea pune în împrejurarea de a da un răspuns întrebării formulate. Poporul românesc s'a născut în momentul când spațiul-matrice a prins forme în sufletul său, spațiul-matrice sau orizontul subconștient specific, care alături de alți factori a avut darul să determine stilul interior al vieții sale sufletești. Graiul românesc a putut să evolueze și să îndure mutațiuni, peisajul geografic a putut chiar să fie inconstant; ceea ce s'a păstrat, cu statornicie de cleștar, a fost dincolo de graiu și de peisaj, spațiul-matrice. — Cu un înconjur revenim la „plaiu”. Căci orizontul spațial subconștient a dat românului, oriunde s'ar fi găsit, nostalgia plaiului. Această nostalgie neînduplecată a purtat în vârsta de mijloc pe ciobanul valah pe toate coamele Carpaților, dela apa Dunării până în Maramureș, de aici mai departe până în Moravia, sau invers; și tot așa pe toate plaiurile jugoslave și până în Panonia, adică pretutindeni în limitele unui vast teritoriu, unde peisajul satisfacea apetitul unui orizont subconștient. În veacurile crepusculare, în timpul lungului preludiu al formațiunilor etnice actuale, atunci când românul nu avea niciun fel de patrie, *plaiul*, sfântul plaiu, sancționat de un anume sentiment al destinului, îi ținea loc de patrie.

Prea mult s'au întreat cercetătorii, dela teoreticienii mediului până la morfologii culturii: care sunt efectele peisajului asupra su-

fletului omenesc? Și prea puțin: ce dobândește peisajul din partea sufletului omenesc? Disocierea întrebărilor se impune totuși. Căci, una e peisajul — punct de plecare a unei serii de efecte sufletești; altceva e spațiul-matrice ca orizont al subconștientului; și iarăși altceva e același peisaj inițial, asupra căruia se revarsă, ca un conținut într-o formă, un anume sentiment omenesc al fatumului. Peisajul în acest din urmă înțeles e integrat într'un angrenaj sufleteesc. Peisajul devine receptacolul unei plenitudini sufletești; se întrupează în el un sentiment al destinului ca vântul în pânzele unei corăbii. Peisajul, în acest din urmă înțeles, e al doilea obraz al omului“.

Și-acum, pentru a reveni la intenția noastră și a concretiza ipoteza spațiului-matrice, cităm tot pe Lucian Blaga, autorul acestei fecunde și surprinzător de originale teorii. —

„Spuneam că orizontul spațial al subconștientului e alcătuit din structuri esențiale, din tensiuni, din ritmuri, din accente. Orizontul subconștientului îl închipuim totdeauna întretesut cu un sentiment al destinului. E greu de precizat care este factorul inițial. Afirmăm doar, că în cazurile când sentimentul destinului e factor primar, atunci un anume spațiu-matrice se poate naște și cristaliza aproape în orice fel de peisaj. Peisajul ar juca deci un rol cu totul periferial și aproape irelevant în constituirea spațiului-matrice. Avem însă de a face aici cu un fapt teoretic asupra căruia discuția rămâne deschisă. Mult mai controlabil ni se pare un alt fapt: în unul și același peisaj pot să coexiste suflete fixate subconștient asupra unor spații-matrice cu totul diferite. Un exemplu: de vreo opt sute de ani saxonul din Ardeal, transplantat de undeva de pe malurile Rinului, își înalță în peisajul ardelenesc rosturile culturale și cetățenești, sobre și ca de piatră, în spiritul nealterat al spațiului său gotic, de ieri și de totdeauna. Sămânța permanentă a acestui duh saxonul a adus-o cu sine de aiurea și o păstrează cufundată în râul sângelui său, precum aurul miraculos în matca legendarului fluviu. Iar alături, trecând legănat cu turmele pe lângă înaltele și negrele turnuri și cetăți, cari vorbesc despre un alt destin, ciobanul valah își slăvește din fluier, suind și coborînd, spațiul său, care e numai al său. Sunt două feluri de oameni, cari trăiesc în același peisaj, dar în spații diferite. Deși nespuse de aproape unul de celălalt, ei sunt așa de distanțați prin spațiile-matrice, că opt sute de ani de viețuire megieșă n'au fost suficiente să șteargă și să înfrângă depărtarea cealaltă, de pe planul subconștient dintre ei. Un lucru de care nu prea vor să țină seama cei cari aleargă după utopia inutilă și nerodnică a unui așa-zis „transilvanism“, comun populațiilor etnice, cari trăiesc alături în acest peisaj“.

La lumina acestui preludiv lămuritor, vom încerca să fixăm coordonatele actualei spiritualități ardelenice, precizându-i articulațiile și relevându-i esența.

1. *Peisaj și Cultură*. S'a crezut multă vreme și se mai crede încă în virtuțile creatoare de cultură ale peisajului. La morfologi ai culturii și metafizicieni, ca Oswald Spengler și Josè Ortega Y Gasset, puterea zămislitoare de cultură și de stiluri de viață a peisajului tronează

cu tăria implacabilă a destinului. Oarecum mai exterior și mai patetic ca cel dintâi, mai adânc și mai interiorizat ca cel din urmă, unde *peisajul sufletesc* se bucură de cel puțin aceleași drepturi ca *peisajul cosmic sau pământean*, lăsându-ne să bănuim, doar în chip divinotoriu, nostalgia sufletului după *orizontul său spațial*, după *peisajul său, care e numai al său*. Aici vederea este mai adâncă și mai reală. Ne apropiem de drumul deschis de psihologia adâncimilor. Fața lucrurilor se schimbă. Lumina jucăușă devine podoa-bă interioară, anexându-și peisajul ca pe un câmp unde cresc, din porunca destinului, florile sufletului. Oricum ar fi însă, cu toate deosebirile de nuanță și intenții, un fapt rămâne nedesmințit: credincioși acestei ipoteze, trebuie să admitem prioritatea peisajului în creația culturilor. Simbolurile spațiale, ca stepa, plaiul, sunt factorii determinanți în apariția culturilor. Numai cernute prin site lor, indiferent că vorbim cu Spengler despre spațiul infinit tridimensional al culturii faustice, despre spațiul limitat al culturii apollinice sau despre spațiul-boltă al culturii arabe, — sufletul pământului devine creator de bunuri spirituale. Dar trebuie să recunoaștem că importanța covârșitoare îi revine peisajului. Peisajul deschide orizonturi, determină gesturi, atitudini și viziuni. Tot el creează ritmurile de largă respirație ale sufletului anonim. Ca dintr-o poruncă a zeilor, căreia nimic nu-i poate scăpa, peisajul, în semnul celor de mai sus, orânduiește și ierarhizează posibilitățile demiurgice ale sufletului. El dă formă, articulații și înțelesuri creșterilor spirituale. Ca o formă model, se aplică tuturor conținuturilor. Le hotărâncește elanurile și le prescrie direcțiile. Peisajul conține virtual toate posibilitățile de dezvoltare ale culturii. La porunca peisajului, caracterul simfonic al duhului creator de cultură se melodizează; din multiplan și polivalent, devine orizontal și monocord. Își pierde adâncimea și savoea-re coloristică. Vânturile, cari până acuma suflau în toate șuvoarele și mânau în toate direcțiile, se rânduiesc în aceeași direcție. Scad în număr și putere. Pretutindeni domnește forța nivelatoare a peisajului, aspirațiile lui uniformizatoare.

Dar până acuma n'am privit decât un obraz al problemei. Cei mai mulți filosofi ai culturii se opresc aici. Din acest motiv derivă parțialitatea irelevantă de cele mai multe ori a explicațiilor. Ei se opresc la jumătatea dealului și nu văd decât o parte a orizontului. Iată de ce ni se impune o disociere a chestiunii, prin care să înlăturăm acest daltonism. Se cere ca să privim mai de aproape și celălalt obraz al problemei, Adică: admitând cei doi factori creatori de cultură, peisajul și sufletul, într'un raport de corelație, să vedem ce i se cuvine celui din urmă, mult timp nesocotit. La lumina considerațiilor ce vor urma, rolul de cenușăreasă al sufletului se va transforma în putere hotărâtoare de stiluri și culturi. Va câștiga în amploare și profunzime. Devine dătător de ton și deschizător de drumuri neumbrate. Privind din această perspectivă, deși este con-crescut și consubstanțial peisajului, sufletul, mai ales în ipostaza de *marele suflet anonim*, ne apare mai plin și mai cuprinzător. Invie-țuește și simfonizează peisajul. Ii imprimă direcții și-i determină

înălțimile. Mai precis: își apropie peisajul, îl transformă în ocolul său împrejmuitor, pe care-l umple cu toată zestrea lui interioară. Sufletul, revărsat în cadrele orizontului său spațial, pe care și-l determină și-l întreține prin toate puterile focului său viu, își asigură creșterea limitată, dar adâncă. Incins în brâul de foc al orizontului spațial, pe care și l-a ales singur, subțimboldul celor mai adânci porunci ale sale, sufletul devine creator de stil de viață și de cultură. Poruncile care-l împing la alegerea și fixarea orizontului spațial sunt tot așa de vechi și de puternice ca sângele. Nu trebuie uitat nici un moment că în cazul de față e vorba de *sufletul anonim*, al unei comunități sau al unui popor. Ne interesează, prin urmare, reacțiunea colectivă a unei sensibilități etnice și nu fenomenele singulare. Comunitatea spirituală nu este decât o eflorescență a comunității de sânge. Rădăcinile lor se hrănesc din aceeași substanță originară. Așa încât sângele și duhul unei comunități ne apar crescute subțimboldurile aceluiași destin. N'ajung generatoare de cultură, căci aceasta ne interesează în primul rând, decât prin bottez mutual. Sfințirea sângelui prin suflet înseamnă spiritualizarea cărnii, iar învierea spiritului prin sânge, transfigurarea acestuia în viață. Iată norma supremă, de împlinire a căreia atârnă vigoarea *sufletului anonim, precum și cristalizarea lui în forme culturale*. La acest punct, al cristalizărilor, când sufletul își caută forma pe care s'o sfințească prin conținuturile lui, prezența peisajului este necesară. El este cadru care cuprinde și hotărâniște aluatul dospitor al sufletului. Florile sufletului nu se pot desvolta decât în acest cadru. Mulțimea nervurilor prin care sufletul se leagă de peisaj, apropiindu-și-l, formează tulpinile de scurgere ale sevelor sufletești în formele peisajului. Astfel privind lucrurile, peisajul ne apare ca un mijloc necesar de realizare a sufletului anonim. Vedem, deci, că accentul cel mare cade pe al doilea termen al raportului peisaj-suflet. Pe lângă raportul peisaj-cultură, am procedat la disocierea peisaj-suflet tocmai pentru a scoate în relief virtuțile creatoare de cultură ale celui din urmă. Căci sufletul, prin cele mai intime resorturi ale sale, își face cetate cu ziduri înalte din orizontul spațial. Apărat de aceste ziduri, el crește în adâncime. În locul risipirilor, asistăm la autorevelări. Ceea ce pierde din întindere câștigă în profunzime. Prin faptul că-și alege un anumit *climat cosmic* pentru împlinire, împrejmuit de brâul orizontului spațial, sufletul își fixează mai bine zis, își asimilează anumite *simboluri spațiale*, al căror destin este hotărâtor de stiluri și culturi. Nu ne oprim acuma asupra acestor simboluri. Aceasta ar necesita analize prea amănunțite pentru ceea ce urmărim noi. Faptul ce trebuie reținut, și care constituie esența punctului nostru de vedere, este următorul: *rolul covârșitor în fixarea orizontului spațial și în crearea simbolurilor spațiale îl are sufletul*.

Numai ceea ce sufletul nostru, al tuturor, varsă în peisaj, numai prin ofranda cu care el inzestreaază climatul cosmic în care crește și numai prin aspirațiile lui către limpezimea simbolurilor spațiale, peisajul este investit cu bunuri spirituale. Este foarte ușor

de înțeles acum, cum pe această cale de continuă amplificare și adâncire, raportul peisaj-suflet se convertește în peisaj-cultură, prin dinamismul și neastâmpărul sufletului. Căci numai prin ritmul, gestul și atitudinea pe cari i le imprimă sufletul, peisajul semnifică ceva. Toate articulațiile și semnificațiile lui se datorează sufletului nostru. Peisajul este ceea ce vedem noi în el. Plenitudinea și sensurile lui sunt propria noastră zestre sufletească.

Două fapte de reală trăire sufletească verifică această ipoteză: *nostalgia sufletului după peisajul său propriu și conviețuirea în cadrele aceluiași peisaj geografic a mai multor stiluri de viață și culturi.*

Numai înțind seama de primul fapt, înțelegem *nostalgia rusului sau a ungurului după stepă și sfântul dor de plaiu al românului.*

Prezența încărcată de determinații a celui de al doilea fapt vom desluși-o printr'o problemă specific ardeleană, precum urmează.

2. *Transilvanism.* Teoretizat de literații minoritari din Ardeal, unguri și sași, bucurându-se de mare actualitate după războiul strămutător de frontiere, *transilvanismul* a ajuns sub privirile acestora o formulă creatoare de istorie. Considerând Transilvania ca un teritoriu aparte, cu fizionomia sa geografică specifică, acești teoreticieni n'au ezitat să înglobeze, sub titulatura de „*transilvanism*”, o mare parte a manifestărilor spirituale de peste munți, cu toată eterogenitatea și diferențele dintre ele. Robi ai credinței, insuficient controlate, că același peisaj cosmic determină o mentalitate omogenă, anihilând oarecum diferențele calitative și cantitative, de structură și de funcțiune, de sensibilitate și gândire, a popoarelor conlocuitoare, au ajuns la formula *transilvanismului*. Nu discutăm substratul politic al acestei probleme, deși are unul, cu toate tăgăduirile partizanilor, ci o privim numai sub aspectul cultural, așa cum a fost agitată mai mult. În mintea teoreticienilor și a aderenților, *transilvanismul* este o entitate mai mult sau mai puțin neutră, care absoarbe toate caracterele specifice ale comunităților etnice din Ardeal, unificându-le, arbitrar și artificial, într'un chiag uniform și cenușiu. Pe drumul unui îndelungat proces de abstracțiune și al unei dialectici de multe ori interesante, în urma cărora concretul se usucă, acești teoreticieni constată că, deși la origine puterile cari au prezidat la geneza comunităților etnice din Transilvania sunt radical deosebite, ele se înfrățesc, grație suflului *transilvanist*, în eflorescențele lor spirituale. E curios însă cum această aspirație de înfrățire și egalizare apare necesară numai după războiu. Oricum ar privi *transilvaniștii* lucrurile, inclinând balanța în favorul lor sau al altora, nesocotesc un adevăr elementar: *ceea ce fixează peisajul, imprimându-i determinații, semnificație și valoare, este sentimentul destinului pe care sufletul anonim al unei unități etnice îl toarnă în tîparele lui.* Prin acest sentiment al destinului său istoric sufletul anonim al unui popor își sfințește peisajul, și-l apropie, și-l anexează în mod definitiv. Numai așa, datorită acestei conviețuiri, peisajul geografic ne apare concrescut și consubstanțial sufletului anonim. Nu trebuie să uităm însă că puterea primordială și transfiguratoare o are sufletul anonim. Și prin aceasta revenim la teza susținută în

paragraful precedent. Numai după ce sufletul și-a fixat orizontul spațial subconștient, alegându-și un simbol spațial, într'un anumit climat cosmic, peisajul devine, dacă se poate susține, factor hotărîtor în creația culturală. Și atunci, primordialitatea sufletului este ineluctabilă.

Căci în cadrele aceluiași peisaj geografic diversele suflete anonime fac să înflorească așezări, rosturi și creații cu totul diferite. Exemplul peisajului transilvan, în această privință, este edificator. În acest peisaj, ochiul eliberat de prejudecăți și de interese streine vede cu multă ușurință cum alături de străvechile rosturi românești crește, lungă și țuguiață, închisă și înaltă, rânduiala săsească, cu fața pururea întoarsă spre țara de baștină, ale cărei nostalgii gotice le simte și azi, după un mileniu de înstrăinare, saxonul din Ardeal. Sufletul său suspină pretutindeni după peisajul originar, după țara râului purtător de comori și povestitor de legende cu eroi și fete cu părul de aur. Transplantat în alt peisaj, sufletul său și-a adus toată zestre de-acasă, păstrând-o cu îndărătnicie, căutând neconștient să modeleze *plaiul transilvan*, după cerințele lui. Dar alături de sufletul românesc și saxon, în același peisaj, cu tot dorul de stepă și cu tot orgoliul turanic, sălășluiește sufletul maghiar. Iată, prin urmare, adevăruri, cari sdruncină din temelii construcția șubredă a transilvanismului, atrăgându-ne atenția asupra caracterului ei utopic. Aici, mai evident decât oriunde, iese în relief rolul covârșitor pe care sufletul anonim și sentimentul destinului istoric îl au în fixarea și valorificarea peisajului. Importanța peisajului, e momentul s'o spunem răspicat, este de ordin secund. University Library Cluj

Și-acum iarăși câteva precizări în defavorul transilvanismului.

È inutil poate să mai spunem că sufletele celor trei națiuni conlocuitoare pe plaiurile transilvane, dintre care una e dominantă, deci majoritară, iar două sunt minoritare, au aspirații divergente, precum divergente sunt și destinele lor. În timp ce ochii albaștri ai zasului sunt tulburați de vedenii din Țara Rinului, iar sângele aprig al ungurului nechează după necuprinsurile stepii, românul crește organic, într'una cu plaiul său, în ritmul legănat al doinei și în crezul sfânt al câmpului, la orizonturile căruia pământul nuntește cu cerul. În această nuztire dela marginea plaiului, între înălțimea cerului și duhul pământului, mit păgân și mister creștin în același timp, ciobanul valah de azi, ca și cel de acum o mie de ani, își vede împlinit destinul său. Plaiul transilvan este cuibul călduros al nașterii lui, leagănul copilăriei și câmpul de trudă și faptă mare al bărbăției sale. De aceea el își scutură nestingherit poemul bucuriilor și-al tristeților pretutindeni, deschizându-și drumuri nouă în inima veacului. Plaiul este casa lui. De el și-a legat destinul, și după el freamătă toată ființa spirituală a românului. Plaiul și muntele, izvorul și pădurea, șesurile și dealurile, sunt impletite cu urzeala sufletului său. Destinul său a umplut până peste cuprinsurile peisajului transilvan. De aici sentimentul de certitudine al românului, credința în veșnicia legăturii dintre plaiu și sufletul său. Prezența sufletului său, cu multitudinara varietate de aderențe în concret, prin care a investit peisajul transilvan cu toate virtuțile sângelui și ale duhului

românesc, îl face să treacă încrezător, fredonându-și cântecul prin umbra burgurilor și-a turnurilor gotice. El simte masivitatea prezenței sale. Și acesta e argumentul suprem împotriva transilvanismului, gol, abstract și cosmopolit, după părerea noastră.

De altfel este interesant de pomenit pentru lămurirea tezei pe care o susținem că o mare parte a cărților decretate *transilvaniste* este populată de personaje românești, iar acțiunea lor se brodează pe fapte și realități smulse din existența românească. Elocvente, în acest sens, sunt cărțile scriitorilor sași transilvaniști. Prezența masivă a ciobanului valah dă tonul și umple peisajul. Și apoi, dacă se poate vorbi de un transilvanism și de o istorie a lui, aceasta, după chiar mărturisirea unui scriitor maghiar, începe cu Gheorghe Coșbuc și continuă cu Octavian Goga, am spune noi, iar în proză s'a relevat prin scrisul de largă respirație al lui Ion Slavici și Agârbiceanu.

Concluzia considerațiilor de mai sus este următoarea: *nu există transilvanism*. Sau, dacă totuși voim să vorbim despre el, *ecuația lui se convertește în ecuația românismului*. Mai precis: *ecuația lui este un termen al ecuației românești*.

3. *Transilvanism și Panromânism*. Întâi, o precizare de termeni. Panromânismul nu trebuie să sperie pe nimeni, nu ascunde nicio intenție imperialistă. Denotă doar, în sensul pe care i-l dăm noi, cea mai cuprinzătoare categorie culturală a sufletului românesc. Totalizează, în armura unei singure expresii, *marele suflet anonim* al națiunii române, legat așa de mult, după cum am văzut, în existența lui spirituală de plaiu. Sufletul românesc e concreșcut plaiului. Toate viziunile lui, dela sublîma nuntire a morții mioritice până la cel mai simplu troheu al cântecului de jale, poartă ritmul plaiului. Același ritm de plaiu stăpânește întreg destinul nostru istoric. Sentimentul adânc al acestui destin a făcut din plaiu oglinda sufletului românesc de pretutindeni. Pentru cine ar avea să scrie odată *ontologia sufletului românesc*, plaiul este un element indispensabil, nu prin existența lui obiectivă, ci prin ceea ce sufletul românesc a depus în el. Dimensiunile destinului românesc sunt dimensiunile plaiului. Astfel, sufletul românesc de pretutindeni și-a făcut din plaiu simbol spațial, oglinda propriei sale misiuni. În acest fel înțelegem noi panromânismul sub aspectul spiritual-creator: *solidaritatea sufletului românesc cu plaiul*. Ca urmare, plaiul transilvan este frate bun cu cel moldovean, muntean, bucovinean, basarabean. Acest solidarism sau această aderență originară la ființa plaiului, simbol de centrare și unificare, se manifestă cu intensitate în toate aspirațiile sufletului românesc. Trecutul ne stă mărturie în față. Dela mijirile aurorale ale conștiinței românești și până azi, aceste tendințe centripetale au format axele de creștere și unificare a ființei noastre etnice. Ele ne-au format stâlpii de susținere în mijlocul vânturilor ce se năpusteau asupra noastră din toate direcțiile. Și tot ele au fost puterile propulsoare de energie și creatoare de istorie. Actul de supremă solidaritate românească nu este decât finalul maiestos al acestui crescendo. — Astăzi, și mai ales în Transilvania unde fenomenul apare și mai pregnant în contrast cu aspirațiile vădit cen-

trifugale ale minoritarilor, puterea noastră miraculoasă constă tot în acest *solidarism*, în această *aderare spontană și benevolă la panromânism*. — Numai dela acest *solidarism* putem aștepta *eflorescența supremă a spiritualității românești*. —

Și acum, să ne întoarcem la *transilvanism*. Negarea lui categorică, pe care am pronunțat-o cu deplină convingere, nu înseamnă și negarea regionalismului creator. — Trebuie să precizăm însă noțiunile. Constituindu-se într-o *entitate supraregională și oarecum cosmopolită*, slujind unor zei cu totul streini de duhul pământului, dar mai ales *al plaiului*, *transilvanismul* rămâne o formulă suspendată deasupra realității. Sterilitatea acestei formule a fost dată în actul de naștere.

Cu totul altminteri trebuie socotită problema regionalismului spiritual. Regionalismul este o realitate peste care nu se poate trece. El se impune prin evidența lui. Dacă după credința fenomenologilor putem vorbi de *ontologii regionale*, după imperativul realităților trebuie să susținem regionalismul creator. Argumentele ni se par cu totul inutile de data asta.

Un lucru trebuie însă lămurit: să nu creadă cineva că regionalismul spiritual contrazice panromânismul. Intre cele două realități există un raport de participare și nu de contradicție. Regionalismele creatoare nu sunt decât fețele multiple ale aceleiași spiritualități etnice. Trunchiul originar este comun. Variate ne apar numai tulpinile cari urcă sezele hrănitore spre corolă. Toate fețele însă participă la viața trunchiului comun. Urzeala lor ontică atârnă de viața acestuia. Prin urmare, începem și sfârșim în aceeași comunitate spirituală, după ce îndeplinim procese de diferențiere și singularizare. Datorită sângelui comun, care svâcnește și dinamizează unitățile regionale, acestea manifestă vădite tendințe centripetale. Cercurile spiritualităților regionale participă, cresc și se desăvârșesc în spiritualitatea națională. Drumul dela cele dintâi la cea din urmă înseamnă autolămurirea conștiinței de *solidaritate panromânească*. Încă un motiv care pledează împotriva *transilvanismului*. Și ca să ne edificăm mai bine, cităm pe d-l T. Murășanu, care scria în „*abecedar*”, Nr. 26—28, 1933, sub titlul „*Transilvanism*”, următoarele: „Există un *transilvanism*, un *ardelenism*, un *particularism artistic*? Aceasta e problema!

Ce este Ardealul? Un pământ stăpânit de o mare de țărani români. Printre ei înfipte câteva burguri medievale, locuite de sași, și câteva insule de maghiari colonizați prin veacuri pentru calcule politico-economice. Care-i scriitorul ungar sau saxon, cu răsunset în artă și literatură, prin exprimarea sufletului specific al pământului și poporului său, cu domiciliul în Ardeal? Niciunul! Nu s'a născut încă.

Nota scriitorilor unguri ardeleni e același tipet caracteristic între plâns și râs, între dans și suspin, notă generală a neamului turanic, neadaptat mediului, suflet strivit de un mileniu între europeanism și asiaticism. Nici măcar suferința postbelică nu e ceva specific unguresc-ardelenesc. Același plâns îl întâlnim și la maghiarii din Cehoslovacia, ca și la cei de pe Pustă sau dela Budapesta. E o

suferință panmaghiară.

Sășii noștri, fără a li se contesta opere și artiști de valoare, se complac în amintiri și apologii ale unor privilegii, cu rădăcini în evul mediu, pe care le-ar vrea prelungite. Preocupările lor predilecte în artă, de altfel, sunt sporturile, turismul, asociațiile, teutonismul. Nimic particular, nimic siebenburgist.

În schimb, cum se prezintă Românii? O masă compactă de oameni ai pământului, ai munților și ai văilor, ai vremurilor bune și rele, ai vânturilor și ai ploilor de totdeauna. Și ca să nu ne referim la prea multe nume, vom aminti numai pe Slavici, Coșbuc, Goga și Agârbiceanu. Arta acestor scriitori nu este un moft al unor burghezi plictisiți de confortul vieții urbane. Scrisul lor e un bloc de viață autentică a lumii ardelenesti. E clocotul de viață vulcanică a unei realități umane, care își caută respirația și trăirea prin veacuri. O năvelă din Slavici te transpune în toată mândria etnică, grea de pitoresc, a țăranilor români ardeleni, din părțile Aradului și ale întregului Banat. Din poemele lui Coșbuc simți toată frumusețea de ideal, ce ar putea deveni acest popor, și nu altul. În stihurile lui Goga adie fumul de tămâie al bisericuțelor de lemn din Ardeal, iar în schițele și povestirile lui Agârbiceanu este condensată toată amara suferință specific umană, din realitatea satelor ardelenesti. În scrisul acestora e, în adevăr, un transilvanism viu, necăutat, necomandat. Din cărțile lor, în orice moment, în orice parte de lume, ai putea reconstrui viața autentică, marea și singura realitate, care contează în geografia acestui colț de pământ românesc.

Din întreg scrisul literațiilor minoritari e imposibil să nimerеști ceva viu, veritabil, ce să răspundă la viața și lumea Ardealului. Nu pentru că n'ar fi artiști tot atât de mari ca scriitorii români, dar în scrisul lor nu te izbește freamătul unei mulțimi, suport sentimental la spatele scriitorului. Aceasta din motivul firesc, că minoritarii n'au o astfel de mulțime a satului și a pământului. Ori, cel puțin, micul lor sgomot se pierde, dispare, în freamătul și galopul clocotitor de viață al Românilor.

Astfel atăcată cheștiunea, sincer, curajos și pe față, ea se rezolvă dela sine. Există un transilvanism în literatură și artă, specific unguesc, specific saxon? Există un transilvanism, sinteză a celor trei culturi, a celor trei popoare conlocuitoare? Nu există!

Încă o negație a transilvanismului, întemeiată pe alte argumente. Cu aceasta, socotim încheiate considerațiile noastre despre transilvanism, rămânând ca în cele ce urmează să desprindem trăsăturile distinctive ale fenomenului românesc din Ardeal.

4. *Peisaj etnic și confesional.* Dacă nu putem vorbi de un suflet specific transilvan, după cum am văzut, putem în schimb pleda pentru o configurație etnică și confesională proprie ținuturilor ardelenesti. Aceasta, înțelegă mai mult comparativ față de celelalte ținuturi românești. Fără a determina o mentalitate specială, — căci în acest climat etnic și confesional majoritatea o constituie elementul românesc, — ochiul atent poate totuși degaja anumite trăsături, deși nu dominante, cari împrumută ardeleanului o pecete per-

sonală. În această linie de fapte, putem vorbi de *masivitatea* ardeleanului, după cum putem vorbi de *visătoria* moldoveanului, de *simful politic* al munteanului sau de *aptitudinile practice* ale olteanului. Vom vedea mai la vale în ce constă această masivitate. Deocamdată ne mărginim la fixarea însușirilor ce decurg din climatul etnic și confesional al Ardealului.

Negreșit, conviețuirea celor trei unități etnice: români, unguri, sași, fără a mai aminti și alte neamuri reprezentate în număr mai redus, a dat naștere unei *sensibilități de comprehensiune mai plastice*. Această elasticitate înțelegătoare este înscrisă în sângele și duhul românului ardelean. Celelalte populații conlocuitoare sunt mai exclusiviste. Nu e locul să înșirăm aici persecuțiile și prescripțiile drastice îndreptate împotriva românilor dealungul veacurilor. Românul însă, și istoria ne stă mărturie dreaptă, e ferit de această rigiditate rasistă. Dârzenia și intrasigența spiritului ardelean sunt de altă natură sau numai aparente. Tenacitatea și robustețea gândirii lui, uneori greoaie și anevoioasă, mai concret spus, bolovănoasă, sunt altceva. Așa încât învinuirile ce se aduc românului ardelean de a fi rigid și lipsit de suplețe intelectuală ni se par cu totul gratuite. Faptul, că în general prezintă un ritm de viață mai încet, își are altă explicație. La fel conservatismul și tradiționalismul ardelean. Toate acestea erau moduri adecvate de viață într-o societate puțin diferențiată, cum era cea românească din Ardealul dinainte de unire, împresurată de forțe potrivnice și organizate cu intenții bine definite. Salvarea integrală a românismului ardelean se datorează acestei solidarități și omogenității de simțire. Numai grație acestor puteri organice, Ardealul a înscris, cum spuneam în altă parte, o contribuție originală în constelația culturii românești. Din anonimatul maselor, cari au izbucnit instinctiv și cutremurător în trecut, se desprind doar câteva figuri luminoase. Ele sintetizează, transfigurându-le, frământările și aspirațiile anonime. Cuvântul lor e smuls din inima popoului. E sumbru și vijelios, sau senin și reconfortant. În amândouă cazurile este un strigăt: fie prin deslănțuiri de energii revoltătoare, fie prin trăirea exuberantă și optimismul vieții. Scriitorul ardelean, când nu este profet sau desrădăcinat, este rapsod. Tristețea personală este nuanțată cu nostalgia satului, a vieții patriarhale. Scriitorul ardelean este o săgeată care indică prin puncte revelatoare drumul popoului său. Svăcnirile scrisului său au corespondențe adânci în lumea celor mulți. El este un crainic și un pribeag. O undă cântătoare desprinsă din marea mulțime.

Acest proces a existat înainte de întregirea țării. Și-i foarte explicabil.

Dominația străină căuta să anihileze prin toate mijloacele elementul autohton. Opresiunea ei însă făcea să crească puterile compensatoare și grăbea ritmul furtunos al revoluțiilor. În această luptă seculară majoritatea împilată rezista cu dârzenie. Pericolul iminent o făcea să-și strângă rândurile, să se concentreze în jurul unui crez și să militeze pentru el. Lupta se dădea între două rase: una privilegiată și distrugătoare, alta umilă și viguroasă. Erau față în față două moșteniri ancestrale cu totul deosebite: cei mulți îndurau, mo-

cnind focul răzbunării de mâne. Suferința i-a întărit, prilejuind colaborarea și integrarea forțelor creatoare în același sens. Scopul comun le-a deschis sufletele, și le inspira credință în biruința finală.

Cărturarul ardelean era legănat în undele aceluiași cântec ca țaranul, se închina în același fel și vorbea aceeași limbă. Amândoi se încovoiau sub aceleași poveri și erau tulburați de aceleași vedenii.

Din această conviețuire era fatal să nască un principiu cardinal. Ivireă lui n'a întârziat. La început s'a manifestat impetuos și irațional. Era desfășurarea primară a instinctelor de rase oprimate. Mai târziu s'a limpezit și a îmbrăcat armura de oțel a ideii naționale. Această credință nouă le însutea puterile și îi vrăjea. Devenise ceva organic, o forță interioară, care creștea vertiginos și sguđuia mulțimea. Ideea-forță a biruit și lupta pe acest teren s'a curmat. Cu această izbândă, după cum știm, se încheie al doilea deceniu al secolului nostru.

Așa stăteau lucrurile înainte de unire. Până la această dată, peste fruntea Ardealului românesc (satele), abia suflaseră flăcările civilizației. De atunci și până azi însă s'au schimbat multe. De reținut este următorul adevăr: *numai datorită acestui primitivism de simțire comunitară Ardealul a putut intra teafăr în stema României întregite.*

Desigur, acest fel îndelung de viață a înscris în anatomia duhului ardelenesc însușiri specifice. Din acestea face parte și *plasticitatea de înțelegere*, de care vorbeam mai sus. Corespondentul acesteia în domeniul religios este *un larg sentiment de toleranță. Sensibilitatea elastică de înțelegere* se poate urmări în toate domeniile de manifestare. Și se definește mai pregnant în comparație cu *sensibilitatea rigidă* a celorlalte națiuni conlocuitoare. Noi ne mărginim la un singur domeniu, cel mai sensibil și mai edificator în același timp: *rasa*. Românul ardelean nu-i rasist sau, dacă e, e numai până la un punct. În orice caz, zelul său rasist nu ajunge niciodată la exagerări deformatoare. Atât semeția *bestiei blonde*, cât și orgoliul congenital sângelui turanic, îi sunt străine. Le privește cu indiferență sau ironic. Asta îl face să treacă doinind din frunză pe subț zidurile înalte și austere ale burgurilor. Pe aceste locuri, pe *sfintele lui plaiuri*, se simte stăpân. Acest fapt îi dă *un puternic sentiment de certitudine etnică*. Iată de ce, în timp ce unгурul sau sasul trăiesc *nostalgia unui trecut ireversibil*, cuprinși de melancolie și pesimism, românul privește cu încredere viitorul, în care își ancorează destinul său creator de istorie. Așa dar, în vreme ce sasul sau unгурul și-au fixat vârsta de aur în trecut, românul și-o proiectează în zarea viitorului. Este, prin urmare, o schimbare de perspectivă esențială. Și toate aceste atitudini ale românului transilvan nu sunt decât țâșnirile limpezi ale unei *cuprinzătoare plenitudini etnice*. Poate și din cauza acestei *certitudini colective*, românul nu face caz de rasism și de descendență eroică. Desigur, aici intră în joc și alți factori explicativi. Noi nu intenționăm să urmărim acuma toate ramificațiile acestei probleme nepuizabile și așa de mult controversate. Mai ales că este o problemă de acută actualitate și, prin natura ei, născătoare de angajamente sentimentale și pasionante. Indiferent care ar fi explicația plauzibilă, faptul rămâne, și el ne interesează în primul

rând : *românul transilvan are o altă concepție despre rasă decât vecinul său maghiar sau sas*. O concepție, am putea spune, mai filosofică. Deși are o vie conștiință a diferențierii sale etnice și a majorității pe care o reprezintă, acceptă cu seninătate dreptul la viață al vecinului său de alt neam. Aici apare luminos rolul sensibilității plastice, de care vorbeam ceva mai sus. Intocmai ca eroul, românul transilvan nu își etalează puterea în fața lumii. Știe însă s'o folosească la momentul potrivit. Și aici dă dovadă de *discreție și delicatețe*, calități de prim ordin în concepția lui despre rasă. Acestea, împreună cu *pudoarea*, nu sunt decât răfrângerile unei bine conturate personalități *etnice*. Ele sunt notele distinctive ale comportamentului social al ardeleanului față de vecinii săi. Și de multe ori aceste atitudini au fost interpretate drept slăbiciuni. Nimic mai greșit! De câte ori această masă, dinamizată de prezența pericolului, n'a fost pumnul de protest și semnalul de alarmă al întregului românism?!

Dar aceste calități sunt trup din trupul românului și suflet din sufletul lui. El știe că prin ele, și multe altele încă, se deosebește de vecinii săi de alt neam. Față de alții, atitudinea românului ardelean este în cea mai mare parte *spectaculară*. De aici, infloriturile de vers ironic la adresa lor. Ironia lui însă este senină, sănătoasă, și răzbunarea lui iertătoare. El își dă seama că prin credință, cântec, joc, port, datini, obiceiuri, Paști și Crăciun, zile de dulce și zile de post se diferențiază de vecinul său, pe care nu-l obligă niciodată să fie ca el. Lumea faptelor și a visurilor lui este alta. El simte că trăiește în zodia altei *spiritualități etnice*.

Toate acestea ne îndreptățesc următoarea propoziție : *românul ardelean concepe rasa ca stil de viață*. De aici larghețea și elasticitatea vederilor lui (Cine a cetit eseu lui Lucian Blaga „*Despre rasă ca stil*” își dă acum seama cât de profund românește simte acest om, exromânizat cu forța de către unii binevoitori).

Am amintit că pandantul religios al sensibilității plastice este *toleranța*. Nimic mai firesc. Diversitatea populațiilor aduce în mod fatal cu sine un *peisaj confesional pestriț*. Precum se știe, în Ardeal se întâlnesc toate confesiunile. De altfel, istoria religioasă a Ardealului este-tot ce poate fi mai interesant pentru cine vrea să înțeleagă cultura și civilizația acestui colț de pământ. Luptele și desbinările religioase s'au ținut lanț până în pragul vremurilor moderne. Românii, cum era de așteptat, reprezentând moralitatea etnică și confesională, au stârnit apetitul tuturor. Ca și pe alte planuri ale vieții spirituale, și aici, ei au trăit din prisosință. Aceasta le-a dat energia de mare rezistență, în fața căreia s'au sfărâmat, toate vicisugurile și s'au risipit toate momelile. Și tot din această *plenitudine interioară, atât de intimă și proprie, putem spune consubstanțială ortodoxiei, a izvorit sentimentul de largă toleranță*, de care au dat totdeauna dovadă. În orice caz, persecuțiile și încercările de a crea prozeliți n'au pornit niciodată din partea românilor. Ei au opus cel mult o rezistență pasivă. Dar asta nu înseamnă că au trăit din mila altora, ci din prisosul substanței lor spirituale, de două ori majoritate : *etnic și confesional*.

5. *Polivalența sufletului ardelenesc*. Deschis tuturor drumurilor și influențelor, Ardealul românesc, ca să-și poată continua nestingherit viața în culcușurile învăluitoare ale plaiurilor, a trebuit pentru fiecare să aibă o putere de asimilare sau să-i opună calități de mare rezistență. Altfel, ființa lui etnică și spirituală nu-și putea menține integritatea. Cum este natural, într-o luptă cu lovituri multiple, venite din toate părțile și din toate zonele sufletului, trebuie să dispui de tot atâtea posibilități de răspuns. Altfel, pierzi lupta cu siguranță. În ciuda tuturor acelor ce le contestă acest bun sau îl admit cu bunăvoință, românii ardeleni erau bine echipați cu această zestre. Înșiruindu-se pe toată linia de bătaie, *dela planul biologic până la suprema valoare spirituală*, acest echipament nativ, activ sau pasiv, a dat toate răspunsurile dictate de destinul lui istoric. Această multitudinară desfășurare de latențe a dat naștere la ceea ce numim *polivalența sufletului ardelenesc*. *Polivalența sufletului*, în concepția noastră, înseamnă *pluritate de valori*. Trebuind să reziste pe mai multe planuri, ducând prin urmare o *existență multiplană*, chiar dacă aceasta n'a ajuns să se realizeze în valori pozitive în toate domeniile, rămânând uneori în stare latentă sau de apetit, *ontologia sufletului ardelenesc este polivalentă*. Așa s'a manifestat în trecut, împresurat de pericole, și așa înflorește azi anonim în creațiile țărănimii și în exemplarele sale cele mai alese. Nicăiri *țărănimea și omenia rurală*, cu toate semnele distincției lor, nu se găsesc în stare mai gemină ca la românul ardelean. Sunt stări colective de spirit cu urmări hotărâtoare. Nici frenezia masivă și anonimă a mulțimii, nici poemul cu multiple rezonanțe al poetului, precum nici gândirea filosofului ardelean, *cu tot freamătul lor simfonic și multiplan*, nu sunt sustrate acestei omenii.

Considerați toate cele precedente la lumina acestei *polivalențe sufletești*, și posedați cheia fermecată a fenomenului românesc din Ardeal.

6. *Calități afinitar-comunitare*. De sigur, pentru cine privește cu ochiu atent și înțelegător, în câmpul de forțe al sufletului ardelenesc, *calitățile afinitar-comunitare* joacă un rol hotărâtor pentru fizionomia acestei provincii. Scriam cu altă ocazie că Ardealul posedă un puternic instinct social, o remarcabilă înclinare spre colectivitate, are într'un cuvânt, ceea ce se numește *sentimentul comunității*. Când această *conștiință socială* se va lumina deplin, Ardealul politico-social se va revela în toată amploarea lui. Cuprindem sub numirea de *calități afinitar-comunitare* toate manifestările acestui instinct social, *fața politico-socială a Ardealului*. Toate actele de mare importanță politică în istoria Ardealului au fost rezultatele masive ale plebiscitelor. Ori, tocmai această *atitudine plebiscitară* constituie nervura *calităților afinitar-comunitare*. La comunitatea religioasă, la obștiile sătești, și până la suprema comunitate etnică, apare din ce în ce mai evidentă această conștiință a solidarității sociale. *Dela vlădică până la opincă* — cei doi poli ai societății românești din Ardeal — sufletul acestei solidarități se simte pretutindeni. De altfel, nicăiri nu se găsește mai des decât în limbajul ardelenilor expresia cu profundă rezonanță social-comunitară „*dela*

Vlădică până la opincă". Această expresie, după credința noastră, este armura unei cuprinzătoare realități sociale. Nu s'a născut la întâmplare, ci a izvorit din poruncile destinului ardelenesc. Ea semnifică, în gura învățătorului, preotului, țăranului sau cărturarului, clocotul subteran și năvalnic al aceluiași sânge în drum spre același țel luminos. Ea a constituit brâu de foc împotriva adversităților și zid de apărare românismului pe aceste plaiuri!

Conștiința aceleiași origini, cu toată puterea ei instinctuală, omogeneitatea de simțire, simbolizată în expresia „*toți o apă și un pământ*”, sunt *Mumele*, în sens goethean, ale *afinităților comunitare*. Și tot din ele a izvorit *vijelioasa solidaritate națională a Ardelenilor*, dela Simion Ștefan al Bălgradului până la feciorul popii din Rășinariii Sibiului.

Ființa acestor *afinități comunitare*, ce formează articulațiile politico-sociale ale sufletului ardelenesc, se poate intui mai bine în comparație cu individualismul exagerat al altora. Lăsăm cetitorul să ghicească singur despre ce e vorba mai de aproape. Vrem însă să precizăm un fapt, care ar putea să trezească nedumerirea în mințile unora. Omogeneitate de *simțire comunitară* nu înseamnă nivelare și anarhism, cu toate consecințele lor, asupra cărora nu insistăm. Dimpotrivă, intimitatea reală, izvorită din *afinități comunitare autentice*, aduce cu sine *respectul mutual și distanța caldă*. Procesul e același ca într'o iubire sau căsătorie adevărată. Credința mea este că premisele fundamentale ale oricărei sociologii a comunității trebuie să fie *intimitatea și distanțalitatea*, în sensul celor de mai sus. — Și acestea fac o singură ființă cu sufletul ardelenesc.

7. *Masivitatea Ardealului*. Acest paragraf ar trebui scris cu literă mare, așa cum scriu englezii pronumele de persoana întâi. Asta, pentrucă ar corespunde unei realități, multă vreme neînțeleasă. Căci *masivitatea ardelenilor*, ceea ce constituie coloana vertebrală a existenței lor, a fost totdeauna fals interpretată, cu sau fără intenție. E de altfel o metodă cunoscută a celor slabi de a huli sau de a ocoli ceva de care se tem.

Această masivitate, întemeiată pe un fond de *mare rezistență biologică și morală*, susține întreaga arhitectonie a sufletului ardelenesc. Despre ea nu se poate spune mai mult decât despre existența totalitară a Ardealului. Dimensiunile lor coincid întru toate. Fondul pe care rulează sufletul ardelenesc este această *masivitate de simțire, gândire și înfăptuire*. Când această masivitate se va impune, cu toate consecințele ei, *intransigența, tenacitatea, puterea de muncă și rezistență, clarviziunea și inteligența robustă*, se va schimba fața politico-socială a României. Când se mișcă masivitatea Ardealului, ai impresia că pornesc munții și pădurile la vale. Așa a fost în trecut, așa va fi în viitor! Orice justificare ni se pare inutilă. A justifica această masivitate înseamnă a justifica Ardealul. Dar știut este că realitățile, ca și destinul, nu se discută, ci se acceptă. Oare fraza masivă de rezonanțe revoluționare, „*existența unui popor nu se discută, ci se afirmă*”, n'a pornit din inima Ardealului, scuturând din temelii o împărăție?!

8. *Prezența tânărului suflet ardelean.* Scriam în altă parte că cea mai tânără generație a Ardealului nu mai este ardeleană, ci românească, înfrățită, ca aspirații, cu întreaga tinerime română de azi. La noi, cei tineri, procesul de osmoză a sentimentelor românești s'a realizat pe deplin, Vechile cadre au căzut, orizonturile s'au mărit, în suprafață și în adâncime, aspirațiile s'au integrat în alte forme și structuri, ancorarea s'a făcut în cuprinsuri mai largi.

Integrarea Ardealului tânăr complet în spiritualitatea panromânească n'a însemnat pierdere celui dintâi. Dimpotrivă. Din participarea integrală la slujba de mărire a aceluiași zeu s'a ajuns la o împlinire mai desăvârșită a propriei sale personalități, la o lămurire a rosturilor lui. Mărturiile ne sunt focurile de spiritualitate panromânească aprinse pe toate plaiurile Ardealului: Oradea, Sibiu, Brașov, Turda, Arad, Timișoara, etc. Ne facem o plăcută datorie din a menționa marele foc românesc dela Sighișoara, aprins de *inima deschisă cât șapte cupe* a lui Horia Teculescu și ținut de el singur în brațe. Mulți se vor întreba de ce din această numărătoare lipsește Clujul. Explicația e simplă. Focul și entuziasmul aprinse la Cluj odată cu românizarea Universității, au devenit spuză. Se va mai găsi oare eroul care prin furtul prometeic al propriului său jar suletesc s'o mai învie? Sperăm că da. *Aceasta este misiunea lui Octavian Goga la Universitatea Daciei Superioare! Și nu înțelegem de ce întârzie!*

Clujul de azi, afară de sgura unei mediocre tendinți de științifizare este o Sahară spirituală, pe care, publicații ca *Hyperion*, *Coasa*, *Sic cogito*, *Gând Românesc*, *Caleidoscop*, *Transnistria*, nu fac decât s'o înăsprescă. Clujul de azi nu este nici pe departe ceea ce ar trebui să fie. Vom arăta aceasta cu altă ocazie.

Știm foarte bine că la Cluj se face multă filologie, (foarte puțină literatură și estetică . . . , de ce? . . .) istorie, psihologie, matematică, fizică, chimie, drept roman și criminologie, etc. Dar atâta e prea puțin. Până aici nu suntem decât în cadrele strictului necesar, între pereții școlii, în umbra căroră spiritul e adeseori mort, iar prezentul și viitorul nu au acces. În orice caz, Clujul intelectual trebuia să-și prelungească privirile și să dea pildă altora. Unde e marea faptă românească a Clujului? La multe din poruncile vremii și ale spiritului românesc de azi, Clujul e absent. Din cauza acestei miopii spirituale, sunt sigur că dacă s'ar întocmi o tablă a marilor întrebări ale ceasului de față, Clujul reprezentativ de azi n'ar putea răspunde. Toate aceste spuse adevăresc un adevăr: *nu totdeauna capitala geografică este și capitala spirituală.* Cruzimea acestui adevăr ar trebui să scoată Clujul din somnolență și trândăvie. *Să-l cheme la o nouă viață a sufletului!*

În timp ce Clujul îți face impresia unei monade somnolente, cu ferestrele închise luminii și primenirilor, de pretutindeni provincia ardeleană dă semne de neastâmpăr spiritual și tinerețe. Nu ne facem iluzia că tot ce se agită, se scrie și gândește acolo, în colțuri mai apropiate sau mai de departe, este de valoare sau lamură de gând. Nu. Fenomenul acesta nu trebuie privit însă numai cu ochi de est

sau filosof oficial. Din acest iureș spiritual se va recruta elita spiritualității românești de mâne. De zestrea lor sufletească atârnă destinul culturii noastre din acest colț de țară. *De ce lipsește Clujul dela acest asalt al spiritualității românești din Ardeal?!... Ce altătură Clujul „Familiei, Paginilor Literare, Frizelor”, etc.? Căci „Gând românesc”, — cum bine și definitiv spune poetul E. Giurgiuca, într'un număr al „abecedarului”, — e numele unei reviste cu care la Cluj, bătrâna „Astra” încearcă să-și învioreze răsuflul obosit. Numai încercă. Căci complexiunea de probleme și încrucișarea de domenii nu dau revistei acel aer de tinerețe ce trebuie stârnit în Ardeal. Ai impresia că ai intrat într'un bazar, într'o cameră în care stăruie nu știu ce vetust parfum ce te dă afară. Incă odată îmi confirm părerea că o revistă, scrisă nu de creatori, e un lucru fără viață. Cel puțin unui om de litere îi face silă acea ariditate a scrisului doct, frecvent în publicațiile de culturalizare. Opera din proiect rămâne ne-realizabilă tocmai din cauza acestui scris profesional care te înspăimântă. Ca ideea să prindă rădăcină, scrisul trebuie să tremure de viață. Dar la *Gând românesc* numai tiparul e proaspăt. Te împiedeci în cronici bancare sau așa ceva, în disertații literare cu citate interminabile și, nu rareori, într'o inexpressivitate și într'un comun verbal cu totul în afară de gust. Oare Ardealul creator, el singur, n'ar putea hrăni o revistă? E oare atâta sărăcie spirituală în Ardeal? Scutură-ți revista de șgură, domnule Chinezu, adu în ea alt aer, mai multă suplețea de spirit, fă-o să pară raș proaspăt înflorit, ca să mă pot încălzi la *văpaia gândului dumitale!*” *Library Cluj**

Pe lângă acest Ardeal veșted, care își duce existența sprijinit pe cărjele oficialității, trece freamătul Ardealului tânăr, în plină frenezie creatoare. Din cugetul înaripat al tinerilor și din inima lor învolburată, dornici de *marea faptă românească*, se pot desprinde câteva linii esențiale, cari îi diferențiază ca intenții și preocupări spirituale. Vom face aceasta la împlinirea vremii. Deocamdată semnă-lăm, cu sfântă bucurie, cântecul mare, de esență panromânească, cu care a pornit la luptă această cruciadă de tineri, pentru eliberarea Ierusalimului luminii. *Sacrificând Ierusalimul cel de jos pentru cel de sus, cu inimile deschise spre toate zările sufletului, acești tineri slujesc slujba Binelui, Adevărului și Frumosului. Numai când împlinirea lor se va desăvârși la lumina jocului de spiritualitate panromânească, Ardealul, cu toate virtuțile lui, mai sus arătate, își va da deplina măsură a puterilor sale.*

Podeni, 16 Iulie, 1935.

GRIGORE POPA

MOARTEA LUI PAN

Se ascundea toamna prin frunze de păduri,
prin blana vulpilor cu stele roșii în priviri,
soarele era adunat buchet prin scorburi
și făcea zilele tot mai subțiri.

Veni apoi ftizia prin inima pădurii,
prin inima frunzelor, prin ape.
Soarele rămas l-au strâns în ochi cerbii
și s'au culcat cu el între pleoape
visând la vegetalul crud al ierbii.

Cu toamna aceasta roșie în trup
căuta Pan culcușul morții 'n livezi.
Foșnete-s nemiloase 'n el, ca'ntr'un stup...
în fluier nu se mai jucau iezi.

Se pare că pădurea știa de acest zeu
și de marea lui destrămare în pământ;
ci fremăta subțire și mereu
cu crengile întinse pentru vânt.

Mai târziu a venit cineva
și sufletul i l-a cules de pe buze, —
din fiecare ochiu a sburat câte o rândunea
și au căzut pleoapele ca niște jaluze.

Atunci pădurea a pornit elege
cu flăcările toamnei în șuer,
dar n'au trezit somnul lui Pan risipit în câmpie
nici mugurii de cântec din fluier.

GEORGE POPA

L A P A R I S

(Continuare)

III

Viața de noapte a marilor metropole este capitolul cel mai interesant pentru vizitatorul străin. Muzeele, parcurile, edificiile pe cari le vezi la lumina zilei, au aspect static; pulsul dinamic al orașului îl simți seara, când se revarsă puhoiul mulțimii în marile artere de circulație, când reclamele luminoase îți iau vederea, când localurile sunt pline și când oamenii freamătă de dorinți și patimi. Venirea serii așterne un fel de vrajă peste lucruri. Poezia înserării e mai valabilă la Paris ca în altă parte. Nu vezi soarele apunând și întunericul răsărind, căci lumina electrică și zidurile îți închid această priveliște. Vezi în schimb lume, viață, noutate; simți în preajma ta neprevăzutul și misterul. Se poate întâmpla foarte ușor ca cel ce caută misterul în obrazul frumos al unei femei să dea de o cocotă. Dar la Paris e și acesta mister. E adevărat că de cele mai multe ori cel ce caută mistere întâlnește numai cocote, însă imaginația poate repara acest neajuns.

Un coleg român, Boncescu, care se afla demult la Paris, fără să facă ispravă, era specialist în cunoașterea Parisului nocturn; propuse lui Pericle și Mircea să-i ducă la o „razzie”. O făcea nu din interesul de a desvălui altora curiozități, ci din motivul că a simțit în Pericle pe „băiatul de bani gata”, pe a cărui pungă te poți amuza. Mircea, care trata pe Boncescu ca pe o secătură, nu se împotrivi. Dorea să vadă și să cunoască și el tot ce se petrece în uriașa metropolă. Cele câteva săptămâni petrecute la Paris îl făcură să-și schimbe principiile și să se arunce fără prejudecăți în vârtoarea vieții. Nu mai citea și nu mai lucra; își vedea cariera amenințată, însă această viziune nu-i mai producea nici-o îngrijorare. Simțământul care îl ținea în stăpânire, nu-i lăsa timp de nimic. Era târît de evenimente și nu simțea bucuria decât atunci când erau invitați la Henrietta, sau când plecau cu ea undeva. Această bucurie era însă mai totdeauna turburată de prezența contelui.

Își dădu adeziunea la escapada organizată de Boncescu. N'avea importanță unde îi va duce. Se simțea capabil să reziste la toate intemperiiile, pe cari chiar le căuta. Avea nevoie de senzații tari. Henriettei nu-i va spune că a umblat prin localuri de noapte; chiar dacă ar afla, își va da seama că nu a alergat după plăceri, ci a fost mânat de o curiozitate legitimă de a cunoaște viața Parisului. Cu conștiința oarecum împăcată, urmă ceata lui Boncescu apatic. Pericle simțea în schimb o adevărată plăcere de a vedea și cunoaște lucruri noi, chiar dacă această vedere și cunoaștere se prezintă sub forma depravării.

Era trecut de miezul nopții. După ce vizitară o mulțime de restaurante și localuri de petrecere în Montmartre, Boncescu îi aduse

pe cheiul Senei. Lumina becurilor se reflecta în fluviu, producând licăriri tremurătoare. Lumea ce forfotea era compusă din vagabonzi și femei de stradă. Erau pe celebra porțiune dintre Chatelet și Concorde, plină de promiscuitate, care îți oferă cel mai desgustător spectacol. Femei spectrale ațineau calea trecătorilor, murmurând formula cunoscută a viciului. Obrazul lor de ceară, fardat, producea groază. Pe sub pod, în diferite scobituri, se exercita un trafic hidos. Erau strângători de sdrențe, apași, soldați, declasați și bețivi. În văzul tuturor se dădeau la obscenități, fără să le pese de lume și de rarele automobile cari străbăteau drumul spre Montmartre.

Trecerea grupului era urmată de priviri bănuitoare, chiote, înjurături. Boncescu înainta fără frică și la înjurăturile bețivanilor răspundea tot cu înjurături, însă pe românește. O prostituată se postă înaintea lui Mircea, îi rânji arătându-și dinții de cal, și-l întrebă: — Où va tu, chérie?

Această arătare îi făcu rău. Hotărî să nu mai facă un pas înainte. Boncescu stăruia să mai meargă, să le arate alte lucruri „demne de văzut”, însă lui Mircea îi venea greață. Acesta era amorul în lumea obscură a Parisului? Animalic, murdar, hidos. De unde venea atunci simțirea înaltă care dădea un sens vieții sale? Existența i se părea tristă, goală și desgustătoare; și-ar fi aruncat-o bucuros în valurile turburi ale Senei. O sguduire profundă se petrecea în el, asemănătoare senzațiilor de pierdere a echilibrului și de prăbușire. Pentru prima dată suferea de acest „rău de mare”, căci până acum, deși văzuse multe lucruri, nu fu niciodată pus în fața unei astfel de realități. Acesta era Parisul, despre care își făcuse iluzii?

Nu-i fu dat să scape din promiscuitate, căci ceata lor dădu de altă ceată, care se raliă lor. De departe se cunoștea că sunt români, după cortegiul de înjurături ce-i însoțea. Românul la Paris vorbește puțin franțuzește; de aceea nu-și poate însuși bine limba. Umbă hoinar cu alți colegi români, fără să caute societatea franceză. E adevărat că și francezul, sgârcit și individualist, nu se prea prinde în tovărășie cu ei. Vocabularul întrebuițat de români, care le dă o notă distinctivă la Paris, sunt înjurăturile.

Întâlnirea dintre cele două tabere fu urmată de prezentări sgomotoase, de strigăte și urale. Fu pusă repede și întrebarea:

— De unde veniți?

— Din Montmartre.

— E ceva pe acolo?

— Așa și așa.

— Și unde plecați?

— Acasă, se grăbi Mircea să răspundă.

— La ora aceasta acasă? Nu se poate să faceți la Paris pe burjuii. Haideți cu noi!

Mircea fu apucat de braț și transportat. Se simțea destul de capabil de împotrivire, însă n'avea rost să-și pună în aplicare voința. Era atât de sinistru ceea ce a văzut, încât nu-i mai păsa de nimic. Și apoi trebuia să se țină de ceată, căci din cartierul acesta nu mai putea ieși decât prin ei.

Ați fost pe la „Chabanais“, „Roland“, „Cosy-Bar“? întrebă unul dintre studenți.

— Locale admirabile, dar scumpe, zise altul.

— Crezi că suntem practicanți ai amorului masculin, ca să vizităm „Cosy-Barul“? urlă Boncescu, care era la curent cu toate.

— Atunci unde dracu vrei să mergem?

— În niciun caz nu la bărbați, ci la femei.

Pericle fu și el cuprins de desgust; îi venea să plece cât mai repede. Dar cum să evadeze, când nu găsea niciun taxi prin apropiere? Urmă resemnat ceata, jurându-se a nu-și mai face de lucru cu compatrioți. Se miră însă cum de Mircea, care era totdeauna stăpân pe faptele sale, se lasă condus fără împotrivire. Nu-și dădu seama că în el se săvârșea un fenomen, care echivala cu o renunțare totală la „voința de a trăi“, în astă seară.

Parcurseră mai multe străzi pe jos. Se găseau în locul cel mai suspect al Parisului. Atmosfera devenea vâscoasă, și dacă n'ar fi avut deasupra lor un cer înstelat, care privea distant la lucrurile pământeste, s'ar fi crezut că te afli într'o cloacă.

La câțiva pași o lumină roșietică îi atrase. Pe o firmă murdară se afla scris: „Le Lys Rouge“ în caligrafie gotică.

— Sărmanul Anatole France, dacă ar ști ce a ajuns crinul său roșu! murmură Pericle.

— Cine este Anatole France? întrebă Boncescu.

— Un coleg de facultate, răspuse Mircea ca să scape de explicații.

Boncescu se mulțumi cu acest răspuns, depărtându-se de ei, pentru a se instala în fruntea bandei.

— Intrăm aici?

— Mai încape îndoială?

Toată ceata năvăli în hotel, fără să-i pese de portar, care privea ajurit la ei și care de teama scandalului nu îndrăzni să-i oprească. Ii întrebă totuși cu glas domol și insinuant.

— Vous désirez, M'sieurs?

— Une chambre!

Portarul privi neîncrezător. Ce voia să facă ceata asta întreagă într'o sigură încăpere? Ii conduse totuși dealungul unui coridor. Prin fața geamurilor cari treceau, era lumină. Geamurile nu aveau perdele, așa că se zărea tot ce se petrecea înăuntru. Amorul se practica aici fără rușine, în fața spectatorilor cari treceau și cari se opreau adeseori în fața ferestrei. Vederea acestor obscenități trezi brusc pe Mircea din letargie. Prinse pe Pericle de braț și îl trase după el spre ieșire.

— Unde fugiți? se alarmă Boncescu. Opriți-vă, căci n'ați văzut ce-i important!

Mircea nu-i răspuse; se repezi spre poartă. Când simți aerul rece de afară, respiră ușurat. Il apucase o scârbă înăuntru, care îi produse dureri de stomac. Alergă cu Pericle în direcția Senei, de unde se putea cel puțin orienta. I se părea că e un pușcăriaș evadat; începea să-și dea seama ce înseamnă cuvântul „eliberare“.

Norocul lor fu că găsiră un taxi; nu era liber. În fund se afla tolnită o femeie.

— Mă iertați, zise Pericle care oprise automobilul, credeam că e liber.

— Vă iau cu mine dacă doriți, zise ea. După accent văd că sunteți străini. Ați răfăcit pe aici?

— Da, am răfăcit.

Mircea se temu să nu fi căzut în ghiarele unei femei de stradă. Limbajul ales al necunoscutei îl făcu să înțeleagă că are de a face cu o femeie de bună condiție. De altfel automobilul era de lux și faptul că îi spunea pe nume șoferului, lăsa să se întrevadă că era proprietara mașinei. Pe drum aflară că e ziaristă la un mare cotidian, și că se găsea într'unul din obișnuitele turnee nocturne pentru a studia moravurile Parisului. Era deci în exercițiul funcțiunii, adică în goană după subiecte. Avea nevoie de date pentru romanul ce-l scria.

Când ajunseră pe străzi mai mari, la lumina becurilor putură zări și obrazul femeii. O figură frumoasă; ochi negri ce străluceau și păr castaniu ce încadra perfect figura. Avea o spontaneitate naturală în gesturi care plăcu lui Mircea.

Șoferul opri în fața unei clădiri. Ea coborî din mașină și invită pe Mircea și Pericle la ea la un ceai, căci după o astfel de escapadă pe timp de Decembrie aveau nevoie de un întăritor fierbinte. Lui Mircea i se păru suspectă invitația făcută la ora 3 noaptea. Necunoscuta, care citi ezitarea pe fața lui, îi spuse, râzând:

— Să nu credeți că aveți de a face cu o femeie de moravuri ușoare. Sunt o bună cunoscătoare a oamenilor. De departe se cunoaște ce fel de oameni sunteți; de aceea vă chem la mine.

Scoase o cheie din poșetă și deschise poarta. Pe scări se aprinse lumina automat. În fața unei uși dela etajul al doilea se opriră, pentru a-și căuta o a doua cheie în poșetă. Pe o tăbliță era scris: „Odette Marivaux, ziaristă”.

— Vasăzică nu e păcăleală, gândi Mircea, și imediat i se schimbă dispoziția.

În apartamentele somptuos mobilate, luminate din belșug, se convinseseră repede că au de a face cu o femeie de bună condiție. Ea îi lăsă singuri pentru câteva clipe, pentru a se schimba și a pregăti ceaiul la priză. Când reapăru, avu cu totul altă înfățișare. Era îmbrăcată într'un capot subțire, mulat pe talie. Cu un zâmbet prietenos le oferi ceașca de ceaiu și se instală și ea într'unul din fotolii. Privirile se îndreptau mai ales spre Pericle, care sorbea tăcut ceaiul, comportându-se ca un om umblat în societate. Înfățișarea lui distinsă o atrăgea și-i sgândărea curiozitatea.

— Fiindcă v'am pescuit în vârtoarea Parisului, zise ea, faceți-mi plăcerea și povestiți-mi câte ceva din viața d-voastre. Nu puteți lua în nume de rău această legitimă curiozitate a unei romaniere.

— Cu plăcere, doamnă, răspunse Pericle, cu condiția să nu utilizați viața noastră în vreun roman.

— Te ferești de publicitate?

— Câteodată da. Noi credeam că viața noastră v'ar putea in-

teresa nu ca obiect de studiu, ci altfel...

— Desigur, domnule, mă interesați ca oameni. Să nu credeți că am abdicat atât de mult dela personalitatea mea, încât să văd în fiecare persoană un erou bun de înhămat într'un roman. Nu trebuie să uitați că sunt femeie.

Pericle schiță în câteva cuvinte biografia lor, felul de viață la Paris și cercurile pe cari le frecventau. Când aminti numele Henriettei, amfitrioana îl întrerupse brusc:

— Cunoașteți pe contesa de Randale?

— Da, e verișoara mea.

— Tiens, tiens! Nici n'aș fi crezut că am de a face cu oameni din lumea mare.

— Suntem din lumea mică, replică Mircea; ne abatem din când în când din lumea mare; se și vede pe mine acest lucru. E un noroc că altfel nu m'aș simți bine în piele.

Odette Marivaux râse.

— Ești un original. Imi place francheța d-tale. Să nu crezi totuși că această lume mare e tot atât de rea pe cât e de mare.

— Nu afirm că e rea. Dacă faci o plimbare ca în astă seară prin cartierele Parisului, te întreb de ce folos e această lume mare pentru nenorocii cari se sbat în ghiarele mizeriei?

— Ai dreptate, răspuse Odette gânditoare. E o problemă socială la care ar trebui să se gândească mai întâi de toate cei mari. Dar ce faci atunci cu noi, scriitorii? De unde să ne recrutăm subiectele.

— De pe alte maluri și nu de pe malurile Senei.

Dimineața plecară cu același automobil cu care au venit. Odette le ceru adresa și numele de telefon. Noaptea de peripeții se încheie pentru ei într'un fel plăcut. Numai la Paris puteai petrece o noapte plină de contraste ca aceasta.

IV

Contele Jacques Gaston de Randale, coboritor din vechea familie care a luat parte la luptele cruciate sub Gottfred de Bouillon, era sigurul fiu la părinți. Tatăl său murise de vreme; mama lui trăia. Fusese femeie din popor, care primenise sângele familiei. Se bucura și acum de o perfectă sănătate; infirmitatea, departe de a o stânjeni, îi injecta și mai mult instinct de conservare.

Tânărul Jacques crescuse în Școala Militară, și se făcu ofițer. Mai târziu își dădu demisia din armată. Se ocupă câțva timp cu agricultura, mai bine zis culegea veniturile ei și se înmulțea să facă două plimbări pe zi călare, sub pretext de inspecție. Se plictisi repede și făcu politică. Moșia era condusă de un administrator priceput; veniturile le primea regulat și el își putea face de cap.

Înainte de căsătorie avusese multe metrese. Acestea formau două categorii: unele pe cari cheltuia nebunește, celelalte cari nu costau nimic. Aceste din urmă făceau parte din înalta burghezie sau nobilime; cele dintâi erau femei de moravuri ușoare, midinete, grisete. Niciodată nu se înmulțea cu o legătură din lumea bună. Ii trebuia și una care îl făcea să simtă gustul pervers al vieții. Nevoia de a amesteca banul în amor era adânc înrădăcinată în ființa

lui. Și apoi aceste creaturi erau atât de supuse și docile! Era atât de bine să faci pe mărinimosul! Să ridici aceste ființe până la line și să le dai drumul cu o bancnotă în mână sau în ciorap!

Fiind unic băiat la părinți, mamă-sa îl îndemna mereu să-și caute o fată, căci îi venise timpul de însurătoare și numele familiei trebuia perpetuat, chiar și în epoca aceasta democrată. Nu se gândise la căsătorie; tradiția era însă mai puternică și el însuși trebuia să admită că i-a sosit timpul. Făcu vizite pe la nobilii vecini; nu găsi nimic pe plac. Se reîntoarse la Paris desamăgit și totuși vesel că soarta i-a zădărnicit proiectul. Era liber, și libertatea prețuia mai mult decât blazonul.

Intr'o iarnă Secretarul de legație al Poloniei, cu care era prieten, îl duse la un bal dat de Legația Română. Nu fusese niciodată la recepțiile acestei legații, și se temea să nu dea de un decor de operetă și de persoane simandicoase cari țin toasturi, evidențiind mult trâmbișata prietenie franco-română. Câteva nume aruncate la întâmplare de prietenul său îl făcură să-și schimbe părerea. Printre invitați, erau: Principesa Bibescu, Hélène Vacaresco, Marie Ventura, Elvire Popesco, Alice Cocea, Pola Illéry. Se mai spunea că și conțesa de Noailles, care e de origine română, va fi acolo. Prietenul îi vorbi de fiica ministrului român, pe care o descrie în culorile cele mai aprinse. El nu se gândea însă decât la Elvire Popesco și Alice Cocea. Henrietta produse însă asupra lui o impresie atât de profundă, încât uită pe celelalte femei. Toată noaptea n'o slăbi din ochi; dansă cu ea în mai multe rânduri. Nu putea fi prea mult în apropierea ei, căci era foarte anturată. Secretarul de legație polon dădea mereu târcoale; fiind căsătorit nu prea avea șanse.

Jacques o întâlnise a doua oară la operă, unde îi făcu o vizită în lojă. Căută să-i vorbească; ea se eschivă totdeauna prin răspunsuri spirituale. Adeseori era ținta atacurilor ei ironice, însă în dosul acestor ironii se ascundea bunătate. Avea o simplicitate atrăgătoare în gesturi, în vorbă, și totuși în jurul ei plutea un aer de distincție. Se simțea stăpână pe ideile sale pe cari le mânuia cu o ușurință uimitoare. Era femeia care îi putea face viața mereu nouă, femeia care îi trebuia. Deciziunea fu luată repede; se prezentă tatălui. Acesta, după ce avu o convorbire cu fiica, îl înștiință că cererea îl onorează, însă fiica lui e prea tânără. În timpul voiajului Henriettei în România încercă din nou asalturi asupra tatălui. Il invită la o vânătoare în Normandia, și-i arătă moșiile întinse și cele două castele istorice. Aici se pecetlui acordul: tatăl n'avea de ridicat nici o obiecțiune; totul depindea de fiică, căreia se hotărî să-i scrie. Spre mirarea lui și spre bucuria contelui, răspunsul fu afirmativ. Ce a putut-o determina în țara ei să primească atât de repede oferta?

Când o văzu la Paris în tovărășia aceluși bărbat frumos căruia îi zicea ea unchiu, bănuia că ceva nu e în ordine. De aceea grăbi căsătoria și plecă în voiaj de nuntă. Era de acum fericit și stăpân pe situație. Iși aștepta numai moștenitorul, care întârzia să vină. Avea tot dreptul să fie neliniștit și această neliniște îl chinuia și acum.

În fața oglinzii își pomădă părul, frecându-l cu o perie de sârmă.

Iși incheie vesta și potrivi nodul dela cravată. Trebuia să meargă la o ședință a consiliului de administrație și a adunării generale, unde era vicepreședinte și acționar principal. Se decise să suporte resemnat lungile ore de plictiseală; la ordinea de zi figura urcarea capitalului social, modificarea statutelor societății. Un program destul de arid. Când fu îmbrăcat gata, trecu în budoarul Henriettei, care se îmbrăca de asemenea. Soția lui părea schimbată de o vreme. Mereu tăcută și visătoare. Prezența lui părea a-i produce silă, mai ales dela venirea celor doi compatrioți ai ei. Ce însemna această schimbare? Nu era obișnuit să stea în fața unei femei ca în fața unei enigme, de aceea atitudinea ei îl intriga. Pentru el problema femeii se rezolva foarte ușor prin „vrei?” sau „nu vrei?”. Soția lui era de o complexitate nebănuită. Nici când o femeie n'a izbutit să-i furnizeze atâta material de reflexie și de analiză, și totuși nu dădea de capătul firului. Problema urmașului n'a putut-o rezolva nici până astăzi. Nu voia ea să-l aibă, sau nu mai era el capabil? Aceste frământări îl țineau în încordare și-l împiedecau să se bucure de succesele sale la alte femei, la cari nu renunțase, deși își iubea soția.

— Ieși undeva? o întrebă el.

— Da, la croitoreasă.

— Putem pleca împreună până acolo.

— Nu vreau să te fac să aștepti. Eu ies mult mai târziu.

Urmă o clipă de tăcere, în care el își privi soția nedumerit. Henrietta continuă să se îmbrace, indiferentă în fața soțului, care făcu câțiva pași în odaie. Deodată se opri înaintea ei și o întrebă cu un accent implorător:

— De ce nu vrei Henrietta să-mi dai un urmaș?

Întrebarea aceasta directă o făcu să încrețească din sprâncene.

— Pentrucă nu vreau să mă diformez de pe acum, răspunse ea simplu.

Nu vrea să se diformeze? Și pentru ce nu vrea să se diformeze, să poarte și ea o sarcină ca celelalte mame? Ar fi dus-o în Normandia și nimeni n'ar fi aflat de starea în care se afla. Dar ea ținea să nu se diformeze și să stea la Paris. Așa dar nu era vina lui că nu avea încă copil? Altă femeie de sigur nu s'ar fi împotrivit, căci avea el mijloace de a o constrânge să fie rațională. Cu Henrietta nu putea face nimic; era mai puternică decât el. Nu prin vorbă și gâlceavă ca altele, ci prin rezistență și tăcere. Un nou ghimpe îi intră în suflet: pentru cine voia să nu se diformeze?

Tot timpul drumului cu mașina îl frământa această întrebare. Nici nu observă când ajunse la destinație. Strânse mâna consilierilor cari așteptau nerăbdători după el și urcă cele câteva trepti spre podiu, unde era masa prezidențială. Când se instalează, i se comunică că, președintele fiind plecat din Paris, sarcina de a prezida îi revenea lui. Încă și asta! Incepu cu glas scăzut și ceremonios. Ședința fu declarată deschisă și un consilier cu barbă și mustați se ridică imediat cu propunerea de a nu admite pe ziariști la ședință, pe motiv că în rândul trecut au scris enormități și au alarmat pe acționari. Măsura trebuia să se aplice ca o pedeapsă. Ziariștii protestară.

Jacques se hotări să pună chestiunea la vot, însă în momentul când voi să-și formuleze intenția, văzu apărând din rândul ziaristilor o femeie însoțită de un bărbat. Figura aceasta era cunoscută; era veșnicul din România.

— Imi dai voie să-ți prezint pe reprezentanta ziarului „Le Matin“, care a venit să asiste la ședința voastră, zise el zâmbind. Jacques sărută mâna Odettei Marivaux și se întoarse spre Pericle, stupefiat?

— De unde ai știut că sunt aici?

— N'am știut nimic. Am fost adus de d-na Marivaux. Am rămas și eu surprins când te-am văzut.

— Sper, domnule președinte, că nu ne dați afară, zise Odette cu un zâmbet cochet.

→ Se poate una ca asta? răspuse Jacques, galant, învăluindu-și solicitanta în priviri binevoitoare.

Era bine îmbrăcată și nostimă. Avea chic parisian. Unde a cunoscut-o Pericle?

— Cred că stați până la terminarea ședinței?

— Da. Sper că o să-i dați zor repede.

— Nici vorbă, doamnă. Pentru d-ta fac orice. Confrații pot să-ți fie recunoscători, căci i-ai salvat.

Ședința continuă agitată, mai ales când președintele anunță că ziaristii sunt datori să participe la desbatere, fiindcă altfel s'ar naște presupuneri cari ar alarma și mai mult publicul. Acționarii se împărțiră în două tabere: unii pentru ședința secretă, alții contra. Acelaș, acționar cu barbă se ridică și ceru cuvântul din nou. Făcu un lung istoric al fluctuațiilor economice și al oscilării francului; ceru insistent să se țină ședință secretă, pentru a se putea dicuta nestânjenit punctele nevralgice și măsurile ce trebuiesc luate.

După ce își sfârși litania, se ridică Jacques:

— Domnilor! Nu prin ședință secretă și prin izgonirea ziaristilor vom remedia răul, ci prin examinarea deschisă a problemei, la lumina zilei. Dacă ne vom zăvori după uși, fiecare va crede că complotăm și ascundem situația reală. Presa este cea chemată să arate că lucrăm pe față.

De pe banca ziaristilor, Odette Marivaux dădu semnalul aplauzelor, la care se asocie în curând toată sala. Jaques înregistra un succes, deși toată chestiunea pentru el nu avea importanță. Li era indiferent dacă ședința se ține în secret sau nu, dar nu-i era indiferent dacă cuvântul lui ar fi rămas fără efect și Odette ar fi trebuit să părăsească sala. Uită de Henrietta și convorbirea avută cu ea, și se însufleși din nou.

Când se termină ședința așteptă pe Pericle la ieșire.

— Sunteți invitații mei astăzi seară, zise Odettei

— Vrei să te pui bine cu presa?

— Da, și în special cu d-ta. Cine știe în ce împrejurări îmi mai poți fi de folos.

Odette râse.

— Crezi că ți-am fost de folos astăzi?

— Foarte mult. Ai reușit să-mi schimbi dispoziția, ceea ce face

mult când prezidezi o adunare generală. Eram plictisit și eram în stare să-i dau afară pe toți, nu numai pe ziaristi, și să amân ședința până la sosirea colegului. Iată însă că ai venit d-ta, ingerul salvator al situației... și mi-ai schimbat hotărîrea.

— Oh, ce atribut înalt! Păcat că nu pot să-mi iau rangul în primire, căci n'am aripi să sbor până la el.

Intr'un restaurant elegant din apropiere luară cina. Jacques n'o mai slăbea pe Odette din atențiuni și complimente. Pericle se gândea la Henrietta, care nu merita să fie uitată la prima ocazie de către acest soț fără scrupule.

— Dar spuneți-mi unde v'ați cunoscut? îi întrebă Jacques curios.

— Pe malul Senei, răspuse Odette, și-i relată întâmplarea. Ochii lui Jacques sticliră.

— Facem și astăzi o escapadă?

— Escapadă nu. Dacă mă aventurez noaptea prin cartiere necunoscute, e din dorința de studiu. Dacă vrei să mergeți neapărat undeva în astă seară, însoțiți-mă la „Trocadero”. Am de făcut o cronică, căci se dă o serbare de binefacere în folosul refugiaților ruși.

— Tot în exercițiul funcțiunii?

— Noi ziaristii nu plecăm nicăiri decât în interes de serviciu.

— Când te-aș putea întâlni liberă, fără să ai în cârcă obligația reportajilor?

Făcură drumul spre „Trocadero” în mașină, care goni dealungul străzilor pline de reclame și lumini. Parisul părea aprins. Lumea circula frenetic, apucând fiecare o direcție, iar automobilele nu mai încăpeau pe drum. Agentul de circulație avea mult de furcă la încrucișările de străzi.

Monumentala clădire a „Trocadero”-ului se înălța impunătoare. Afluența lumii era imensă; cu greu își croiră drum înăuntru. Figurile oamenilor erau aici altele decât cele obișnuite: fizionomii slave, roase de mizerie, epave ale vieții. Pe fiecare față se vedea transfigurarea, căci întâlnirea aceasta cu atâția compatrioți îi extazia.

— Când te gândești că toți aceștia au avut o patrie și o poziție socială! exclamă Odette.

— Așa le trebuie dacă au dorit raiul comunist, ripostă Jacques fără milă.

Programul fu executat; muzică rusească de balalaică, coruri, etc. îi evocau stepa și peisajul rus. Accentele melancolice ale acestei muzici îi reduceră pe toți la tăcere.

După ce se sfârși programul, Jacques propuse să încheie noaptea la barul „Hodge-Podge”. În bar erau numai englezi și americani. Cocoțați pe scaune lungi și rotunde în fața bufetului, consumau în tăcere cocktailul; rar găseai vreunul care să scoată o vorbă.

(Urmează)

IONEL NEAMTZU

F Â N T Â N Ă

Blestemul o ajuns pe fată
Și o prefăcu într'o fântână . . .
Dar, uneori, apare din apă,
frumoasă ca și odinioară și plânge
pe voinicul cu flintă . . .

(File din poveste)

Fântână cu cercuri de apă în lut,
străjeri: șapte plop — și destinul îți e cunoscut;
frunză cu frunză, zilele-ți pică mereu,
când toamna le'ngroapă, cad ploile'n brazdă, șuvoiu, peste creștetul tău.

Livada învie din jghiaburile pătrunse în baltă;
când plopii prind șonuri, în dungă de frunză, din lumea cealaltă,
bătrânii-și plâng vârsta, bucuriile, poposiți la răcoare.
— Azi somnul te-apasă, lumina te doare . . .

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Visezi un basm cu neguri și poiene,
și-ți unduiesc în trup dorinți de fată mare . . .
Voinicu-i mort. De-ți razimi vremea 'n șapte plop pe zare,
e blestemul ce-ți tremură pe gene.

Tu veacul ți-l socoți cu grijă, ca banii din chimir,
an după an, șir după șir.
— Sunt zile când apa vuieste cu murmur prelung:
rechemi tinerețea atuncia, crâmpete de blestem te-ajung.

Un cântec, și din cercul de ape răsari
frumoasă, cu pletele lungi, ochii de-azur, ochii tăi mari;
și picură plânsul, mai trist ca oricând, pe patul de lut.
— O, flăcăul de-atunci, norocul pierdut! . . .

RADU BRATEȘ

A. DEMIAN

ICONARUL PASTORALEI ROMÂNEȘTI

Să vorbești despre ilustratorul Demian fără să greșești este dificil. E o greutate tocmai prin faptul că arta lui e simplă și pitorească ca o poveste. Elementarul ei se apropie de gângureala copilului ce prinde, printre gingii roze, să șoptească „mamă”. Ea seamănă cu o șoptă de izvor într'o zi senină cu soare și cu urâtul nopții ce se lasă în vuet de luncă cu ecou de huhurez.

Porniți într'o zi în lume cu gândul de a nu vedea decât pitorescul lucrurilor, cu linia și simplitatea lor. Să excludeți puțința de a cerceta ceea ce vedeți cu ochii cultivați de școală și învățatură. Aruncați prisosul de gânduri și imaginile ce încarcă seninul unei simple tresăriri. Uitați că 'n gama culorilor sunt multe nuanțe și infinite varietăți de lumini colorate. Lăsați locului, de unde ați purces, greaua umbră care pătează obraz gingaș de fată și buclă aurie de păr. Inseninați-vă ochiul doar cu lumina unui început de zi de vară și să rămână 'n urmă tina și colbul care murdărește curata ie de tânără domniță. Simplificați lumea la esența ei, la conținutul ei ideatoriu, îmbrăcați doar cu o haină de linii, de flori și de zâmbete. Și din dramaticul vieții nu rețineți decât schema, gestul înfiripat spre înfăptuire de durere și slobozire de lacrimi. Iar atunci când plouă și-i urit, fugiți și căutați luminița ce tresaltă sprintenă în ochii brotăcelului verziu, care se bucură de apă și de nor. În orice caz, ascundeți dosul sufletului; să nu-l găsiți deloc în drumul la care ați pornit. Știți, dosul sufletului care are pe el chip de ură și răutate, pată grea și umbritoare curățeniei unui suflet de copil. Și astfel pregătiți, porniți fără preget. Veți vedea cartea cea mai frumoasă pe care a ilustrat-o Demian. Veți vedea viața, așa cum este ea în chip de negreală și hârtie. Viața simplă și senină cu pitorescul și anecdota ei.

*

Geneza artei lui Demian pornește dela un proces simplu sufletesc. Totul s'ar putea reduce la o lapidară formulă: naivitate.

Când s'au ridicat cețurile de pe vârfulile munților, pentru prima dată, și când s'au adâncit în spațiu văile adânci și depărtările de sief, ochii păzitorilor turmelor albe și negre au scrutat zările. Au căutat, prin noua lumină, ce le-o strecura de sus, să zărească țara pașilor lor, țara nostalgiilor reținute. Și atunci când vor fi ghicit în umbrele depărtării silueta albă a unei mânăstiri de munte, sau turma caselor vreunui sat risipit pe-o vale, își vor fi strâns risipa de odihnă și tânjire ce i-a înlănțuit pe piscuri încununute cu negurile nopții, și-și vor fi împlinit un dor. Buciumul a răsunat cu prelung ecou de bucurie și eliberare iar bogăția lor de miei și mioare va fi tre-

sărit de simțul noutății. Și când au fost strânse, turme și păstori, gânduri și bucurii, primul pas a născut calea pribegiei unui neam de păstori. Ruperea de locul reținerii s'a făcut ușor, căci pentru durerile din suflet cari se amestecau cu bucuriile plecării aveau un mângăitor crescute în ei. Cântecul, vraja sufletului simplu, acea legănare melodioasă de dor și de durere le pășia în pas și 'n cuget dealungul căii pribegiei. Și alternând frunza și fluierul, naiul cu cimpoiul sau cu cavatul, și-au cântat tot în atâtea graiuri povestea și dorurile împlinite sau stăruitoare încă. Li vor fi dus potecile codrilor pe la izvoare, pe la stâne din văi pierdute, pe la pustnici și drumeți, pe la locașuri de credință domnescă sau pe la margini de sate cu câini și cu copii. Aici a fost primul popas, aici au cunoscut îndoiala și speranța, durerea pribegiei și încrederea într'o oprire. Aici căile s'au despărțit, pibeagul a pornit din nou la drum; și-și mână și astăzi turma lui albă sau neagră, pe plaiurile umede de rouă și calde de arșița soarelui, iar cel ce s'a oprit în sat, și-a clădit în suflet o altă credință și 'n pas a pus altă greutate. A făcut din sat locaș de pornire și îndemn, iar drumurile i s'au oprit în orașul în care opinca nu mai scârțâie și unde cavatul nu mai are preț.

Asupra acestui proces de închezare și risipire privirea lui Demian s'a oprit cu naivitatea unui copil. A deschis ochii mari și-a așteptat. Imagine după imagine s'a perindat pe rețină, formă după formă s'a încheșat în gând, și linie după linie a brăzdat hârtia. Și întocmai ca jocul naiv și pitoresc al naturii care însăilează pe ferestre perdelute din flori de ghiață, iar pe muchiile munților dantele de granit, și Demian, a creiat o artă care pornește de dincolo de voința și de intenția lui.

*

S'a căutat a se arăta, că arta lui Demian este o artă cerebrală, o artă construită dintr'o alegere și căutare. Deci, Demian ar fi un desenator care vrea să illustreze cărți și reviste într'un anumit spirit căruia i s'a supus. Că libertatea lui ar fi libertatea care și-o impune un principiu, și nu o libertate în sensul că faci ce simți și cum simți.

*

Undeva, înapoia existenței spațiale a fiecărui lucru sau ființe trăiește un sumar al acestuia, o schemă. Din fiecare fapt sau ființă, lucru sau trăire, nu reținem, privind în urmă, decât o sumă a tuturor aspectelor cari au vibrat mai puternic sau s'au fixat în cuget adânc. Și mai ales ființele, au puterea de-ați sugera, ție spectator, o iluzie a realității, un fel de moment viu și permanent. În acesta trăiește ființa și pe mai departe, posterior actului cunoașterii, își amplifică existența și și-o prelungește. În artă, această rezumare a fiecărei personalități este esența ei, este chiar ființa ei. Pentru un artist nu interesează detaliul, aspectul trecător sau starea provizorie. Pentru el nu are preț și nu-i poate folosi ca punct de plecare în actul creației decât schema caracterelor psihice sau vizuale.

Există oameni, și mulți din aceștia formează clasa călătorilor de plăcere, cari au darul de-a reține din ceea ce văd doar unele aspecte, cari superficial privite par insuficient de caracterizante. Cu

toate acestea, a privi obiectul prin toate celelalte elemente, fără a ține însă seama de caracterul remarcat de acest fel de oameni, observi că nu-ți poți forma o imagine a aceluia lucru, că tot impresia sumară amintită întâi este aceea cu valoare deosebită. Când un artist plastic este dotat cu acest simț al caracterului, arta lui, va fi mai mult o artă de scheme, de rezumări, de povestiri, pe scurt, o ceea ce caută să redea. A. Demian este unul din aceste cazuri. Ochiul lui știe să vadă și să rețină doar sumarul obiectelor, sumarul care va cuprinde tot ce este esențial și caracteristic, ca expresie, în acel obiect. Această particularitate este remarcată în deosebi la copii. Ei au simțul caracteristicului dezvoltat. Amintiți-vă, cine poate mai ușor și mai sugestiv să imite ticuri și curiozități de ale oamenilor, decât copiii dela o anumită vârstă în sus. Din aceasta trebuie reținut că, pentru a posedea acest simț e nevoie de-o anumită doză de naivitate. Un fel de indiferentism față de rest, un fel naiv de-a putea crede doar în acele caractere sumare, un fel, desigur superficial, dar efectiv, de-a neglija restul, de-a-l ignora. Unui artist plastic, și mai ales unui ilustrator, acest dar îi este cea mai fericită complectare a talentului. Naivitatea cu care consumă vizual toate fenomenele vieții noastre și simplitatea grafică cu care ni le redă, sunt cele mai concludente dovezi de structura lui intimă și de geneza procesului creator. Dacă el s'a integrat spiritului „Gândirii” și dacă a corespuns întotdeauna ciclurilor ideologice ale acestuia, nu trebuie văzut în asta, că Demian a fost un constructor plastic al „Gândirii”, un făuritor material de inițiative. El a privit fenomenul „Gândirii” a cercetat cu ochiul doar, ciclul respectiv, și întocmai ca copilul care și imită dascălul prin ticurile caracteristice, tot astfel și Demian, a „imitat” în desen spiritul și ticul gândirist.

Naivitatea organică a lui Demian l-a subjugat „Gândirii”, iar arta lui pusă în slujba acesteia, este o altă formă de expresie a unei ideologii care s'a manifestat la fel și n scris în paginile aceleiași reviste.

*

Eu văd pe Demian mai ridicat decât un simplu gândirist. Il văd sus, planând peste organizații literare și ideologice, îl văd stăpân al unor plaiuri generale și absolute.

Văd peisajul românesc cu aburul lui propriu și cu umbra lui caracteristică. Văd omul român, cu luminița sufletului său, curată și curioasă, simplă și cinstită. Văd credința românească în Dumnezeu ortodox, și n mulți și mărunți vârcolaci și smeii. Văd crezul popular în puterea descântecului și-a magiei, în întunericul nopții și n turbureala apei. Și peste întreg acest peisaj românesc văd așintiți doi ochi cari știu să iscodească și să desvăluie adâncul; pe care-l revarsă într'un petec de hârtie. Il văd pe Demian, țesând cu ochiu neobosit, un imens desen, în care povestește anecdota pa-storalei românești.

V. BENEȘ

PROBLEMA SOCIOLOGICĂ LA SIMMEL

Gândirea subțire și totodată profundă a lui Simmel s'a îndreptat înspre numeroase domenii spirituale și prinzându-se în fiecare de cele mai subtile probleme le-a dat de cele mai multe ori o deslegare nu mai puțin subtilă.

Să delimitezi un singur domeniu din întregul concepției sale e adeseori greu, pentru că orice creație a lui este o interpenetrație de probleme diferite încadrate mai mult sau mai puțin unitar în jurul unui nucleu care-l formează problema pusă. Simmel sub acest unghi este unul dintre puținele spirite săltărețe, fără ca să fie superficial, ce a trăit pe pământul nemțesc (probabil fiindcă nu e Neamț). O carte a lui este un salt al spiritului între muchile filosofiei, ale artei și științei, purtându-se în tot locul în câmpul unei dialectici vii și atrăgătoare. Chiar în sociologie, unde are intenția vădită pentru fundarea unei științe sociale, spiritul lui scapă de multe ori din coaja argumentării rigide, recurgând la imagini poetice și în dese rânduri la analogii destul de îndrăznețe. Căci într'adevăr unde Simmel simte că problema trebuie arătată în mai multă lumină, recurge la comparații și analogii ce dau operii un puternic parfum artistic.

Cu tot acest amestec plăcut de probleme, concepția sociologică se poate contura destul de precis. Conturarea a câștigat în precizie prin faptul că această concepție aduce în considerare faptului social un punct de vedere cu totul nou față de sociologia veche a lui Comte, și mai ales că acest punct de vedere pe cât era de nou pe atât era și de atrăgător prin puternica bază filosofică pe care i-o dă. În mijlocul concepției sociologice simmeliene te năpădesc nu atât problemele puse cât cele sugerate la fiecare pas, deaceia eu nu mă voi ocupa de firul roș al sociologiei sale, arătând întrucât este posibil câteva aspecte din mersul propriu al gândirii simmeliene. Foarte puțin mă voi ocupa de încadrarea concepției sale în ansamblul gândirii sociologice generale și mai puțin de criticile care s'au adus adeseori justificate — acestei concepții.

În fondarea unei sociologii Simmel tinde mai întâiu la un aspect negativ al problemei înlăturând întreg balastul de piedeci care se aduceau pretențiilor sociologiei de a deveni o știință a socialului. Căci pe deoparte în atmosfera vremii directivele, contururile și concluziile sociologiei erau așa de diferite încât se vorbea mai mult de o artă sau tehnică socială decât de o știință unitară; iar pe de altă parte sociologiei i se contesta tocmai obiectul — societatea care era numai o abstracțiune necesară, însă fără bază reală pentru că singura realitate este individul.

Este o greșală a susține că o știință se poate fonda considerând numai existența reală a indivizilor, pentrucă gândirea noastră de cele mai multe ori strânge date singuratic pe care prezentându-le într'o noțiune le dă științei ca obiect. Cine poate pretinde că stilul gotic, spre exemplu, este o realitate intrupată individual într'un loc sau altul? Acest stil gotic există parțial, răsfirat în diferite opere (arhitectură, pictură, etc.) din care scoatem stilul ca un obiect unitar al cunoașterii istorice, făcând astfel din realitatea multiplă imaginea spirituală care devine dată a științei. Dacă realitatea se oprește la individ, dincolo de care nu mai este nimic, atunci ce obiect are istoria? Căci dacă lupta dela Marathon ar deveni explicabilă numai prin cunoașterea acțiunii fiecărui Grec și Persan care a participat, atunci o cunoaștere istorică nu există. Tocmai contrar acestei susțineri obiectul istoriei este Grecii și Persii ca sinteze spirituale și ca atare ele devin cunoștințe individuale pentru istorie.

Dar chiar să admitem că obiectul științelor sociale nu poate fi decât individul ca unitate, să vedem dacă acest individ este în ultima analiză o unitate așa cum pretinde această teză.

Ceea ce consideră științele sociale în individ este felul său de manifestare. Inșă acest fel de manifestare e compus din nenumărate influențe psihice sociale, culturale care s'au exercitat asupra individului. De aici am putea deduce că individul nu este o ultimă unitate și urmând cursul ideilor, el este o abstracțiune așa după cum este și societatea. — Inșă cine nu cunoaște moleculele culorilor sau silabele fără să se îndoiască cătuși de puțin de existența ca date unitare și reale al culorilor sau cuvintelor? Se pare din toate aceste cazuri că unitatea nu este altceva decât forma pe care o iau diferitele părți pentru a da un întreg și că realitatea este chiar această formă care poate să afirme modul existenței unitare a fiecărui lucru. Și ca să revenim la problema care ne interesează, individul ne apare și el ca o legătură de calități, întâmplări, forțe istorice care la rândul lor sunt tot așa de elementare față de individ după cum este individul față de societate. Aici mi se pare că am ajuns în punctul inițial din care numai cu un mic salt ajungem în matca concepției simmiliene. Căci dacă într'adevăr individul cu existență unitară de care nimeni nu se îndoiește este forma provenită din nenumăratele raporturi sau relații dintre diferitele părți care-l compun, atunci societatea la rândul ei este o realitate rezultată din variatele relații dintre indivizii care participă la ea. Existența socialului decurge din existența relațiilor, pentrucă nu există nimic mai necesar pentru explicarea unui corp decât relațiile dintre părțile care-l compun. Un corp organic este o unitate întrucât elementele sale sunt în anumite raporturi; statul există numai întrucât indivizii se condiționează prin anumite raporturi și tot așa lumea constă în raportul dintre părțile sale. Dacă realitatea în orice domeniu de afirmare există în raportul ce se stabilește între elementele sale, atunci societatea nu este altceva decât o unitate provenită din relațiile care leagă pe indivizi întreolaltă și cu aceasta am ajuns la baza clădirii sociologice simmiliene, considerând ca domeniu al

sociologiei relațiile ce se întâmplă între indivizi. În felul acesta existența societății și a socialului stabilită, Simmel își pune problema cum poate sociologia să se definească ca știință deosebită de celelalte științe sociale.

Sociologia în pretenția ei de fondare ca știință nu trebuie să considere altceva din viața socială decât câmpul în care se întâmplă relațiile dintre individ și individ, dintre individ și grup și dintre grup și grup. Individul sau grupul ca atare nu sunt decât locuri sau puncte de unde pleacă și unde ajung relațiile. Tot așa precum în lumea materială relațiile dintre părțile unui corp se cuprind sub conceptul de substanță, în lumea omenească relațiile dintre indivizi formează conceptul de societate. În însăși natura sa biologic-spirituală individul este nevoit la fiecare pas să ia atitudine față de membrii grupului în care trăiește, atitudine care sub forma ei cea mai obișnuită nu este decât un schimb de relații cu diferite nuanțe și prin diferite mijloace. Trebuințele ca: erotice, de conservare sau spirituale; scopurile sau interesele ca: apărare, atac, ajutor, joc, etc. ce se găsesc în fiecare, pun pe indivizi în relații unul cu altul, unul pentru altul și unul contra altuia. Tot ceea ce constituie mobilul relației pornit din interiorul individului ca trebuință sau scop se numește conținutul socialului, iar modul în care acesta se manifestă este forma socialului. Cu aceste două noțiuni de conținut și formă am reliefat un nou caracter de bază al sociologiei lui Simmel, pentru că o condiție esențială pe care o pretinde el sociologiei este tocmai această despărțire între conținutul și forma socialului. Realitatea socială însă, dela cea mai inferioară parte a sa prezintă totdeauna conținutul și forma inseparabile, tot așa după cum forma spațială este nedeslipită de materia (în sensul larg) care o ocupă. Căci totdeauna un raport între indivizi are condițiile sale interioare — sau dacă nu sunt condiții sunt fenomene concomitente — într-o trebuință, sentiment, emoție sau o funcție a inteligenței și tot așa această relație se întâmplă într'un loc și timp anumit. Însă dacă realitatea ni se înfățișează nediferențiată, prezentând fenomene sub acest dublu aspect de conținut și formă, abstracțiunea științifică poate să intercaleze o bară între ele, considerând numai unul. Astfel printr'un act al rațiunii putem închide ochii în fața mobilurilor lăuntrice, care pun pe indivizi în relații și care pot să difere dela unul la altul și tot așa în fața locului și timpului — care sunt de importanță istorică — în care s'a petrecut relația și să scoatem la lumină forma specifică și invariabilă în care aceste conținuturi se manifestă. Chiar și realitatea considerată sub o anumită perspectivă ne ajută ca să desghiocăm forma de pe conținutul lăuntric, căci adeseori forma și conținutul pot să varieze independent având aceeași formă la conținuturi diferite și invers — același conținut poate să îmbrace forme diferite, tot așa precum o formă geometrică o găsim întrupată în diferite materii și aceeași materie poate îmbrăca diferite forme. Găsim astfel la grupe sociale diferite după scopul lor aceleași forme sociale ca: supunerea, stăpânirea, concurența, diviziunea și specializarea muncii, sistemul reprezentativ, etc.

iar pe de altă parte aceleași interese economice se pot realiza fie prin concurență, fie prin înțelegere sau chiar de multe ori prin exterminare. Tot așa sentimentul religios se poate întrupa într'o religie liberală, sau intolerantă. Și dacă toate aceste exemple le oferă cursul istoric al socialului, atunci cercetătorul plasat într'un anumit punct de vedere poate să considere numai forma specifică fiecărei manifestări omenești prin care conținutul de diferite nuanțe trece asemenea firicelilor de praf printr'o rază de lumină. Și într'adevăr sociologul numai atunci poate priciponi adevăratul domeniu al sociologiei când consideră aceste forme.

Dar întrebarea este cum poate să ajungă sociologul la aceste forme ca la ceva pur, invariabil pe baza cărora sociologia e în stare să se fondeze ca o știință de legi?

Realitatea socială privită din interiorul ei ne prezintă un haos de fenomene înlănțuite într'o veșnică aventură. Spiritul dornic de ordine în această lume încălțită trebuie să se îndepărteze, să privească lucrurile în afara lor. După cum la un tablou privit foarte de aproape nu putem prinde decât o parte a lui în amănunte însă fără posibilitate de raportare la întreg, iar cu cât ne îndepărtăm prindem o parte tot mai mare stabilind relații între partea inițială și părțile văzute ulterior până ce la o anumită distanță tabloul ni se înfățișează sub forma lui de ansamblu în care se poate stabili o simetrie, sau o lipsă simetrică de simetrie ce există în raportul părților între ele și în raportul lor cu întregul — tot așa se întâmplă și în realitatea socială. Privită la o anumită distanță mai apropiată, viața socială ne apare ca o mulțime de forme, de procese asemenea unui fluid vital, pentru că oamenii se urăsc, se iubesc, își scriu, stau la masă împreună, etc. și toate aceste procese durabile sau mai puțin durabile, conștiente sau inconștiente se încrucișează fără încetare. Simmel analizează în „Sociologia simțurilor” într'un mod extrem de interesant (poate nu tot atât de adevărat) aceste relații cum în forma lor cea mai simplă se bazează pe funcțiunea simțurilor. Deși de multe ori rezultatele sunt destul de curioase, ca de exemplu afirmarea că mirosul este un element care menține deosebiriile dintre clasele sociale (aristocrația nu se împacă cu clasa muncitorilor, fiindcă cea din urmă miroase sceptic) totuși ideea de a discuta rolul social al fiecărui organ de simțuri este cum nu se poate mai ingenioasă.

Însă dacă distanța dela care privim câmpul vieții sociale se mărește, micile întâmplări din viața indivizilor se șterg după cum se șterg și indivizii, iar din șiragul relațiilor încălțite rămâne ceva ce se constantizează, se cristalizează dându-ne formele generale și durabile ale vieții sociale, ca: statul, clasele sociale, concurența, supunerea, etc. La această distanță spiritul în fața oricărui fapt social pătrunde din nervul lui și descopciindu-l de multiplele aspecte empirice pune la lumină „Veșnicul” și „Generalul” ce formează legea aceluia fapt. Întrebarea pe care trebuie să și-o pună este: după care reguli stau indivizii în raport unul față de altul, care sunt condițiile generale care stau la baza formării grupului de orice na-

tură ar fi el? Ca să găsești însă aceste legi ce sunt specifice fiecărei forme sociale nu trebuie să consideri conținutul, locul sau timpul istoric care sunt cazuistice vis-à-vis de legea generală! Poți studia în sensul acesta regula căsătoriei fără să te încurci într'un caz particular de căsătorie, tot așa poți descoperi principiul organizației biurocratice fără să descrii o zi de viață în biurou și tot așa poți scoate legea luptelor de clasă fără să povestești o luptă particulară din acest gen. Sau dacă vrei să studiezi grupele secrete, nu te interesează dacă ele sunt realizate de hoți, de iluminați sau de desfrânați, pentru că raportul ce se naște între indivizii componenți are aceleași caracteristici și tot așa dacă vrei să descoperi legea concurenței e absolut indiferent dacă ea se întâmplă pe terenul economic, politic, religios, istoric, artistic, etc. Astfel înlăturate orice condiții care sunt întâmplătoare și care nu sunt decât conținuturi cu care istoria umple formele, sociologia se formează pe aceste moduri de manifestare abstracte al căror caracter de generalitate vine din logica interioară ce se află în fiecare formă (ex. concurența are logică interioară manifestată în felul specific și constant de a pune indivizii în raport unii cu alții). Această logică interioară se exteriorizează într'un ritm caracteristic fiecărei forme, ritm ce pornește cu relația dela trimițător la primitor. Această însușire de schimb de relații, de transmisiune dă socialului caracterul de funcționalitate. Căci într'adevăr între și dincolo de indivizi există neîncetata încrușișare de relații asemenea descărcărilor electrice, încât din acest punct de vedere realitatea socială nu este decât o acțiune, un proces așa că luat în aspectul acesta dinamic al ei avem în locul societății o socializare (termenul nu traduce complet pe Verge-sellschaftung).

Înlăturând fir cu fir balastul întâmplărilor sociale, sociologul va ajunge la formele pure care formează lumea legilor sociale, lume ce marchează ritmul în care se manifestă viața societății. După cum din punct de vedere matematic lucrăm cu noțiunea din sferă nu ca rezultatul unei anumite conformații ce o ia o materie oarecare, ci ca o formă pură originară datorită căreia materia brută devine sferă, tot așa și sociologia va privi formele sociale. Astfel sociologia n'ar fi decât o geometrie socială, pentru că raportul dintre ea și celelalte științe sociale este raportul dintre geometrie, care consideră formele pure ale materiei și fizico-chimicele, care tratează conținutul acestor materii.

Câtă vreme însă sociologia s'a oprit numai la formele mari ca statul, formele culturale, războiul etc., ea se aseamănă cu științele naturale înainte de a se fi descoperit microscopul. În dosul fiecărei forme mari sunt nenumărate relații, fiecare purtând caracterele lor specifice, din trăsătura cărora, apar formele mari. Numai o analiză ne poate arăta împletitura specifică a fiecărei forme sociale, după cum tot o analiză ne poate arăta că aceste forme nu sunt căzute din cer, nici create pe de-a ntregul de oamenii mari, ci sunt rezultatele devenirii istorice trecute prin șirul generațiilor. De pe această realitate multiplă ce se strecoară în timp, sociologia se ri-

dică la lumea formelor pure, după care putem categorisi socialul.

Vierkandt, care își bazează sistemul sociologic pe formalismul simmelian, afirmă, că faptele sociale, ca și cele sufletești, întrucât sunt trăiri nemijlocite, permit accesul la ființa lor, la esențele fenomenologice, în care spiritul din lumea ideilor generale va privi diversele relații ca întrupări particulare ale acestor idei. În sensul acesta Statul nu este decât un loc în care întâlnim un raport de forțe; faptul originar este raportul de forțe, iar Statul este o întrupare particulară a acestei idei și nici când nu putem explica raportul de forțe numai prin stat, după cum calul nu se poate explica numai prin coada lui. Dincolo de aparențe este lumea faptelor pure către care tinde sociologia — „Dort handelt es sich um die Ideen Geobilde, hier um ihre realen Verkörperung“ — (Vierkandt: „Gesellschaftslehre“). Dela acest loc, poate ar fi interesantă o privire înapoi spre formele kantiene și înainte, sau alături spre formele fenomenologiei Husserliene.

Astfel strecurat printre probleme am reliefat un aspect al gândirii sociologice simmeliene. Problemele și soluțiile lor înnoată în modul cel mai liber în filosofie, Simmel neferindu-se câtuși de puțin de aceasta, pentru că pe deoparte între filosofie și sociologie diferența este treptată tot așa după cum între zi și noapte drumul merge printr'un amurg — iar pe de altă parte sociologia însăși este mărginită de două domenii filosofice: de o teorie a cunoașterii și de o metafizică.

Numai cu toate acestea în față, sociologul poate să facă din realitatea socială o provincie a spiritului științific.

BARBU ZEVEDEIU

DESPRE OPINIE ȘI ALTE CÂTEVA LUCRURI

Și fiindcă suntem imperfecti și egoiști și personali, părerile noastre sunt imperfecte și invidioase și interesate. (Intenționat am început pe un ton biblic, pentruca să impresionez. Pe oameni nu-i mai impresionezi acum decât în cazul când le vorbești patetic sau autoritar. Iar spre a fi citit, e absolut necesară condiția prezentării unui articol sub numiri frapante, irezistibile, întru nimic mai prejos de stilul lui bombastic, foarte frecvent caustic. Tonul închide coeficientul speculativ de forță. Căci sâmburele, conținutul, nu interesează: se savurează numai învelișul. Mă gândesc când constat acesta, în deosebi la elaborările spiritului contemporan, artificializate în forme somptuoase, însă îmbinate peste un miez inexistent, peste un vid; ca niște reclame de neon. Totul e să impresionezi, în mod brusc, la prima vedere. Evident, la întâia privire te isbește exteriorul. Și e suficient ca acesta să-ți apară împăunat și aureolat în doze atât de bogate, încât să-i fie inerentă facultatea de a deruta, de a minuna, spre a isbuti să te reducă la o pasivitate superficială; să-ți decline cumpătul și să-ți impună un abandon în sânul contemplației, în loc să-ți lase timpul imperios spre a sufla, cu ascuțișul pătrunderii, peste aceste smălțuri fade. Totuși, se poate să fie mai bine așa: o decepție în minus. E preferabil poate să ne lăsăm înșelați (în mod involuntar), așa cum se întâmplă cu noi în efemeridul vieții mediocre, în care plutim ca paie, la suprafață. — Această digresiune cam întinsă, are o intenție: vreau să fiu original, fiindcă originalitatea e în spiritul generației mele. În fond, n'am inovații. Imi rămân facilitățile, de soiul acesta, adică formele.)

De fapt, pentru oriece caz, omul își formează două păreri: una sinceră și, din punctul său intim de vedere, poate chiar justă, care s'ar putea transforma eventual în plan de convingeri; iar alta, pentru afișat, drept opinie personală — care să nu-l angajeze însă cu nimic — în angrenajul discuțiilor publice. Am spus opinie personală. Greșesc. El nu mai pozează: prinde, din dreapta sau stânga, compilează, combină din jur, și iată părerea. Apoi o îmbracă: e lucru facil. Aparența e proprie. Și nu interesează decât aparența.

*

A elabora principii, a lansa curente, a inaugura o modă, a încredința opinii, sunt astăzi întreprinderi extrem de riscante, care își reclamă surse inepuizabile în generozitate, căci acestea sunt acte gratuite, mai bine spus risipă: unui capital intelectual, fructificat numai pe o cale orală, după o scurtă circulație, n'ai să-i recunoști

în nici un caz izvorul de emisiune. Fapte ce învederează obișnuința la împrumutul, pe care îl comportă opinia publică de azi.

*

Imi repugnă obișnuința, îmi displace deprinderea. Și fiindcă falsitatea noastră e curentă, e modă impusă cu vremea, îmi repugnă prin concluzie. (Totuși, se poate să fiu fals : spiritul autocritic e atât de rar, încât în mod necesar s'ar cuveni să te îndoiești de autenticul părerilor tale). Continuu : critica noastră e falsă : pe scurt, lingușitoare, sau polemică, foarte rar obiectivă. Deaceea se cere suspectată. O noutate literară, îți permite sub privirile buimăcite, o întreașă avalanșă de opinii, sau atitudini dacă vrei, însă în nici un caz convingeri. Nu stă în intenția mea să afirm că n'ar mai exista, pentru absolut nimeni, aceste convingeri. Se poate ca ele să existe, dar nu se denunță. Din lașitate, din calcul, nu știu, însă cert e că se tac, se tac cu înțelesuri, cu semnificații multiple, încât asistentul se vede antrenat într'o panică, într'o nedumerire, adesea fără supapa salvării.

Observați numai, cu minuțioasă atenție, pe câte planuri de opinii oscilează critica românească, în jurul unei apariții literare. Constatarea e uluitoare. Cititorul e obligat, de multe ori, să accepte în întregime părerile cele mai contradictorii, căci imposibilitatea masei de a se orienta fără tutelă, îi impune, într'o alură aproape constantă, traseurile fixate de spiritul literatului, care-i o avantgardă. Excepțiile sunt inime. Sunt așa de rare cazurile când, firi înțelepte, acestea suspectează, savurându-le ironic, prezentările cu pretenții de standard ale criticului român, dispus să se mulțumească cu asemenea pretenții numai, care nu angajează în definitiv cu nimic și se pretează în genere unor interpretări infinite. Dilema selecțiilor, o spulberă uneori și numai parțial, intervenția contactului cu intimitățile cărții.

*

Indicați-mi un singur gest, divulgați-mi o singură acțiune, prin care s'ar putea trezi o undă de criterii, individual câștigate, în mințea cititorului nostru.

*

Dar încă un fapt uimitor. Se crede, și se crede cu insistență, cu încăpăținare că, în mod inevitabil calitatea de prozator și-o conferă implicit și pe aceea de critic. Și atunci, în baza acestei credințe, în momentul când te gădila jignitor opiniile recenzentului tău, îți rezervi și postura, adesea bizară, de vajnic apărător al scrisului propriu, scăpând în polemică. Și alunecând de aici în pamflet, te pomenești că te sbați, spre hazul și aplauzele publice, în balastul greu al invectivelor — cu certitudinea că numele o să-ți devină cât de cât notoriu. Iar când ai epuizat totul, încetezi, tu sau criticul întâi, asta nu interesează, fapt e că te-ai răsunat și te bucuri. Dar cât de pline cu infinite răspunsuri, sunt aceste grăbite căderi!

Se întâmplă, de multe ori, ca terenul disputelor de soiul amintit, să intereseze pe un prieten, adesea cu sentimente discutabile, nu rare ori interesat și în cazul acesta se inaugurează comentariile.

N'aș vrea să mă aventurez prea departe, însă loialitatea acestor pretenii, poate de circumstanță așa, mi se pare dela o vreme foarte dubioasă. Și fiindcă am promis prin titlu, o seamă de divagații despre opinie și alte câteva lucruri, îmi iau îngăduința să mă abat puțin în domeniul prieteniei și să enunț, în legătură cu aceasta, o părere personală, fruct al unei experiențe personale, deci fără pretenția de a fi încriminată sau aprobată. Deci: prietenii, în afară de cazuri foarte izolate, nu sunt întemeiate decât pe un meschin interes, pe care nu-l descoperi până în momentul când egoismul propice oricărui individ, îți deschide ochii. Căci numai egoismul te face să vezi. Să vezi lucrurile în adevărata lor valoare pentru tine. Și valoros e numai utilul pentru existența ia; căci pentru tine, totul ești tu. Asta chiar și în iubire: o convenție. (Aaug: astăzi). Dece atunci, reminiscentele — urei sau prieteniei, se întâlnesc în anturajul opiniilor pe care ni le facem despre cineva?

*

Doream să mai patinez, cu rotițe ironice, peste aviditatea omului după spectacol și senzațional. Peste bucuria și peste râsul lui, când semenul tremură sub avalanșele culmilor, sau alunecă spre adâncimile prăpăstiilor. Mai ales când totul e joc, dar nu în sensul real al cuvântului, ci în acela al eliminării oricărui pericol din jonglerii: adică absența morții. Să te joci, mai bine spus să se joace altul, iar tu, având confortul necesar la dispoziție, să privești și să râzi; să te distrezi pe seama altuia. Să nu fii cu nimic angajat; căci în cazul acesta intervine panica. Nu, tu vrei un divertisment gratuit, confort, eventual adieri de opinii diverse, cu care să-ți pudrezi, construind din fragmente, goliciunea proprie. Tinteam să vă plimb prin multe tufisuri, cu fețe multiple, dar totul e inutil. Când obosești, când nu mai ești capabil de eforturi, de nici o invenție, totul e inutil. Să stai, să aștepți, până și un obiect neprecis, într'o maladivă destindere, e infinit mai convenabil...

ION ȘTEFAN

„VIAȚA M'A INTEROGAT“

IDEILE UNUI EPISCOP-LITERAT UNGUR DIN ARDEAL

S'a scris mult despre influența factorului economic și politic asupra vieții spirituale a popoarelor. Polemica încă nu este închisă. Totuși, studiile făcute par a combate cu multă șansă doctrina materialismului istoric, după care manifestările spirituale ale omului constituit în societate ar fi determinate exclusiv de factorul economic.

Astăzi trebuie considerat un adevăr constant că bogăția și înflorirea economică nu întotdeauna este însoțită de un similar progres spiritual. Adesea progresul economic și social amorțește energiile creatoare și face să stagneze progresul spiritual.

Bine înțeles, nici această lege nu se poate generaliza. Nu se poate, bunăoară, afirma că romanul „Quo vadis“ nu ar fi putut lua ființă decât numai într'o Polonie subjugată. Este însă probabil că dacă s'ar fi creat în „Polonia restituta“ i-ar lipsi tocmai acele calități profund umane și universale, care îi constituiesc valoarea. Tot atât de probabil este că „Tragedia Omului“ sau operele misticilor ruși: Gogol, Dostoiewski, Tolstoi, Andreev Leonid și alții, nu s'ar fi scris sub forma actuală într'o Ungarie liberă sau în Republica Sovietică. Dovadă este Gorki, care înainte de războiu a fost o mândrie a literaturii ruse, iar ca demnitar sovietic — a jamașit.

Aceste experiențe confirmă un profund adevăr creștinesc: că suferința înobilează și purifică spiritul.

Problema prezintă o deosebită importanță din punct de vedere al minorităților etnice, care pretind că, prin aplicarea principiului naționalităților, li s'ar fi răpit posibilitatea de progres pe teren spiritual. Se dă ca exemplu mișcarea culturală ungară din România, insinuându-se că ea ar fi suprimată, prin mijloace politice, de poporul dominant.

Nu mi-am propus să combat această teză tendențioasă. Voiu avea încă prilejul să o examinez la lumina faptelor și a istoriei literaturii ungare de după războiu. Nu pot însă rezista tentației de a mă ocupa de volumul romancierului Alexandru Makkai, episcop și profesor la teologia reformată din Cluj, editat de curând la Budapesta sub titlul: „Viața m'a interogat“.

*

Episcopul Makkai este una din cele mai marcante figuri ale literaturii ungare contemporane dela noi. Autor al mai multor romane istorice, este deopotrivă de apreciat de critică și public. Ca succesor al decedatului Carol Nagy, neastâmpărat agitator politic, d-sa, păstorind sufletul reformatilor din Ardealul propriu zis, s'a impus printr'o pronunțată rezervă față de pasiunile și luptele politice. Ca preot, și în deosebi ca episcop, nu scapă de dogmatismul inerent profesiei sale, dar știe să concilieze convingerea religioasă cu însăși viața și niciodată nu a fost surprins în ceartă cu realitatea.

În volumul de față a reeditat câteva zeci de articole publicate după războiu în diferite ziare și reviste din Ardeal și Ungaria. Toate scrise în-

tr'un singur scop: de a construi concepția „filosofică” pe care să se bazeze cultura și viața maghiarimii în general și a celei ardelenene, în special.

D-sa lansează o idee pentru care un alt muritor ungar ar fi fost de mult exterminat. Spune că maghiarimea și fără imperiul politic se poate menține ca popor. „Trebuie să despoiem — scrie — noțiunea unguri de considerentele geografice, politice, juridice și de stat și să salvăm ceea ce este etern: națiunea ungară spirituală.

Combate teza care propune ca situația actuală să fie considerată provizorie și invită maghiarimea ardelenă să se conformeze noulor condițiuni. O avertizează că lumea s'a schimbat. Ungaria nu s'a prăbușit numai din cauza presiunilor externe. Au existat suficiente cauze interne care au provocat și precipitat prăbușirea ei. Se războiește cu minciunile care clasifică pe unguri după origine, și — adaptând terminologia revizionistă — propune revizuirea vechilor concepții politice, istorice, filosofice și estetice, și revenirea la realitatea actuală. Spre a justifica această curioasă „teză revizionistă”, reconstruește portretul câtorva eroi naționali ca: Gavril Bethlen, Ștefan Szechenyi și Andrei Ady.

Curajul de a prezenta pe acești idoli sub altă prismă decât cea aprobată de „oficialitate”, ne demonstrează că avem de a face cu un cugetător independent. Dânsul respinge dogma infailibilității ungare, refuză să accepte ca perfect tot ce s'a scris în manualele de istorie, și își permite luxul de a se convinge personal și a reconstitui portretul marilor personaje ungare după logica și intuiția sa proprie. Prin această metodă analistul se contopește cu romancierul. Pătrunzând în cele mai intime resorturi ale epocelor și eroilor studiați, îi creează din nou. Nu ca figuri mitice — ceea ce au devenit prin fantezia posterității, — ci ca oameni în carne și oase.

*

Cele mai frumoase pagini sunt rezervate vieții și operei principelui Gavril Bethlen, autorul ideii că Ardealul poate trăi fără să fie unit cu Ungaria. În jurul interpretării concepției bethleniene s'au dat mari și violente polemici în literatura ungară. Unii au afirmat că el a urmărit interese pur personale, ambiția de a deveni rege al Ungariei, și de aceea a îndepărtat Ardealul dela Coroana Sfântului Ștefan și regele său legal. Alții, de cari se atașează și Episcopul Mak-kai, susțin că concepția bethleniană a izvorit din grija neinteresată pentru destinul maghiarimii, care într'un moment dat și-a pierdut complet forța de rezistență față de imperialismul austriac și otoman.

Autorul nu tăinuiește că vrea să ia apărarea principelui acuzat. Adesea își conține atât de serios acest rol de apărător, încât străduința de a demasca mitul se transformă în ambiția de a prezenta concepția bethleniană ca unică platformă de viață pentru maghiarimea minoritară. La acest punct analiza vieții principelui Bethlen intră în fâgașul actualității.

Istogriografia păstrează o rezervă transparentă față de Gavril Bethlen. Ii reproșează că, prin consolidarea principatului ardelen, a spulberat șansele de a reface unitatea ungară distrusă în urma bătăliei dela Mohaciu. Nu i se iartă mai cu seamă faptul că a con-

solidat independența Ardealului cu ajutorul turcilor, cei mai înfocați dușmani ai maghiaririi.

Până la Gavril Bethlen principatul ardelean a fost o ficțiune. O formulă imprecisă impusă de împrejurări care nu s'a sprijinit pe conștiința viabilă a mulțimii. Opinia publică recunoștea numai o singură suveranitate: aceea a Coroanei Sfântului Ștefan și a regelui apostolic. Principele era considerat abia un loțiitor al celui din urmă.

Bethlen a recunoscut desavantajele acestei mentalități ipocrite care a împiedecat Ardealul să trăiască o viață de fapt independentă. Cântărind situația maghiaririi din punct de vedere al rivalității austro-turcești, a găsit că Austria e mult mai periculoasă pentru existența ei decât puterea otomană. Turcii — spune Episcopul Makkai — vroiau ca popoarelor subjugate sau capitate să le stoarcă biruri cât mai mari, dar nu s'au ținut de naționalitatea și viața lor spirituală. Dimpotrivă, Austria urmărea suprimarea celor mai importante surse ale naționalității: limba și independența. De aceea s'a aliat cu Turcii împotriva Austriei și cu sprijinul lor a realizat atribuțiile suveranității statului ardelean: libertatea de acțiune în politica externă, armată proprie și neatârnamarea economică și financiară de restul Ungariei.

Astfel a mutat punctul de gravitație al vieții ungare din Panonia la răsărit. Planul lui a fost ca, în alianță cu turcii, să consolideze statul ardelean, să cucerească tronul ungar, să colaboreze la împărțirea Austriei și, în sfârșit, să introducă Ungaria reintregită în imperiul german ca principat suveran. Fantezia de romancier a autorului mai adaugă și proiectul unei mari alianțe cu lumea occidentală pentru expulsarea turcilor din Europa.

Ar fi greu de stabilit ce aparține din acest plan grandios principelui Bethlen și ce a fost adăugat de posteritate. Un lucru însă este sigur: că el a militat pentru o politică prin care maghiarimea să-și refacă situația dominantă din propriile sale forțe, fără nicio legătură de drept public cu alte state, în special cu Austria. Din acest punct de vedere se apropie de concepția regelui Matei Corvin, unicul din regii unguri, care a vrut să întărească Ungaria în inima Bazinului Dunărean, prin desmembrarea Austriei, având curajul să atace Viena.

*

După moartea principelui Gavril Bethlen autorul trece sub tăcere vreo trei sute de ani din istoria Ungariei. Până la începutul secolului XIX-lea nu găsește niciun erou național care să priceapă și să exprime „tragedia ungară”. Se oprește abia la contele Ștefan Szechenyi.

În jurul ideilor acestui magnat de origine străină, în Ungaria contemporană se dă o luptă violentă. Cercurile conservatoare îl prezintă ca un apostol al conservatismului de gen englez. Tineretul și-l revendică prin articole, studii și discursuri patetice, ca un profet al progresului. Argumentele ambelor tabere sunt destul de convingătoare, și azi fac o mică bibliotecă.

Numele contelui Szechenyi a fost popular în toată Europa orientală. În biblioteca Academiei Române de curând s'a descoperit o carte tipărită la începutul secolului trecut, care dovedește că a fost cunoscut și simpatizat chiar și în principatele române.

El s'a pregătit pentru cariera militară. A luat parte la războaiele Sîntei Alianțe contra lui Napoleon Bonaparte. Ca ofițer în armata austriacă și-a făcut o cultură engleză și germană, ceea ce explică, cel puțin în parte, faptul că nu și-a putut imagina viitorul națiunii sale, decât în perfectă armonie cu germanimea.

În 1813, cu doi ani înainte de Congresul dela Viena, într'un cerc de ofițeri prusaci, a spus că Austria, cu toate victoriile sale, se va prăbuși în mai puțin de un secol, deoarece este compusă din elemente eterogene. Consecvent acestei păreri, în politica militantă a debutat cu un program reformist, accelerând introducerea limbii ungare în administrația publică și abrogarea privilegiilor nobilitare. Iar mai târziu, când s'a convins că atât Austria, cât și nobilimea ungară se opun cu ultima îndârjire reformelor, și tineretul și-a îndreptat privirea spre Paris, s'a îngrozit de curentul pe care l-a creat și a cerut mulțimii să cedeze din pretențiunile sale „exagerate”.

După Episcopul Makkai, în această dilemă rezidă tragedia contelei Ștefan Szechenyi, care și-a terminat viața într'un ospiciu din Anglia, cu cele mai negre presimțiri în suflet cu privire la viitorul „mândrei națiuni ungare”.

Noi credem că autorul a simplificat problema în mod artificial reducând-o la o astfel de inconsecvență. A greșit mai cu seamă atunci când a trecut sub tăcere ideile expuse în lucrarea: „Kelet Népe” (Poporul Orientului), în care tratează destinul maghiarimii pe un plan european. Această carte (nestudiată suficient de români) s'a tipărit în 1841, ca răspuns la articolele publicate de Ludovic Kossuth în „Pesti Hirlap”, fondat în același an. Prin aceste articole Kossuth a mărturisit că nu vede cum reformele s'ar putea realiza prin mijloace pacifice și nici că naționalitățile Ungariei ar putea fi calmate altfel decât cu un regim de mână forte.

În răspunsul său, contele Ștefan Szechenyi a formulat prin cuvinte dramatice esența tragediei ungare, care izvorăște din faptul că maghiarimea, cu un număr foarte redus, și-a asumat un rol de dictator în istoria bazinului dunărean. După părerea lui, ideea independenței Ungariei este incompatibilă cu un regim de mână forte față de naționalități. Maghiarimea nu este capabilă să ducă lupta pe două fronturi: contra naționalităților și contra germanimii, în același timp. I-a propus deci, să încheie un armistițiu cu germanii (Austria), redobândindu-și libertatea de acțiune în politica internă. Tot ce poate să facă este să se europenizeze și să-și „redobândească” superioritatea pe teren economic și cultural.

Generația dualistă în baza acestor sugestii a încheiat pacea cu Austria în 1867. Apoi cu toată energia a aplicat programul szechenian, completându-l cu regimul de prigoană recomandat de Kossuth față de naționalități.

Evident că, în astfel de condițiuni, înflorirea economică și financiară realizată de epoca dualistă a fost aparentă. Proorocirea contelei Ștefan Szechenyi a trebuit să se îndeplinească și s'a îndeplinit. Întârzierea de câțiva ani nu reduce cu nimic prestigiul său de prooroc.

*

Reacțiunea maselor ungare contra germanofilismului generației dualiste s'a produs sub formă poeziei lui Andrei Ady. Această poezie a răstălmăcit prin cuvinte grele noua înfățișare a „tragediei ungare“ datorită conflictului ce s'a iscat în sufletul maghiarimii între influențele orientale și occidentale. Maghiarimea stă izolată în inima Europei, fără rudenie și sprijin. Nu este nici orientală, nici occidentală, ci o corcitură de popor.

După Ady, a fost o adevărată nenorocire pentru ea că a părăsit patria străbună și s'a stabilit în Bazinul Dunărean, unde „niciodată nu au trăit popoare mari și fericite“.

Episcopul Makkai reliefează foarte frumos elementele caracteristice ale poeziei lui Ady: ura neîmpăcată contra feudalismului, contra germanimii și Austriei, contra a tot ce este german. Acest poet extraordinar a simțit că germanimea constituie cea mai puternică piedică a împăciuirii națiunilor mici din Europa orientală și cel mai mare pericol pentru maghiarime. Ciclul scris în genul poeziilor haiducești proorocește resemnat că *poporul ungar, cu numărul său redus, nu se poate menține, și fatal va fi cotropit de vecinii săi.*

Din cauza acestor „idei revoluționare“ Ady — cât a trăit — a fost persecutat, iar după moartea lui, acuzat că prin „ideile sale distructive“, ar fi contribuit la prăbușirea „Ungariei milenare“. Ca și cum viața și istoria unui popor s'ar orienta după visurile poezilor. Nu i se iartă — vorba lui — că a scrutat tainele viitorului și că a avut curajul să pună pe hârtie ceea ce i s'a arătat în delir.

Aceste fapte l-au determinat pe Episcopul Makkai ca, alături de Gavril Bethlen și Ștefan Szechenyi, să prezinte pe Ady ca una dintre cele mai reprezentative figuri ale vieții ungare. Credem că nu a greșit. *Acest sălăjean neastâmpărat, cu presimțirile negre și cu ideile lui bizare, a fost ultima încercare a maghiarimii de a se smulge din brațele colosului german și a strânge mâna prietenească a popoarelor latine.*

A fost însă târziu. Magnații, cari au cheltuit banii agonisiți din sudoarea țărânului ungar, în barurile din Viena și Berlin, nu puteau crede în profețiile „francofilului lunatic“. Deși nu a existat în istoria Ungariei niciun ungar care să fi trăit atât de dureros „tragedia ungară“ ca Ady, l-au decretat trădător, și trădător a rămas până la sfârșitul lunii Ianuarie 1919, când moartea l-a salvat dela durerea de a-și vedea profeția realizată.

*

După analiza subtilă a acestor unguri excepționali, Episcopul Makkai trece la studiul situației actuale. În capilolele „*Revizuirea noastră proprie*“ și „*Prin prisma ardeleană*“ se ocupă de viața, viitorul și șansele minorității ungare din România. Nu din punct de vedere politic, ci din punct de vedere istoric și spiritual.

Ca introducere, aplică o dojană severă aceloră cari sperează într'o minune, ce va schimba înfățișarea problemei ungare și va obține simpatia occidentului pentru „neamul orfan al lui Arpad“. Respinge cu o indignare transparentă concepția după care maghiarimea minoritară ar fi chemată să saboteze consolidarea actualei orânduiri internaționale și cu pretinsele sale suferințe să documenteze efeme-

ritatea acesteia. Are cuvinte aspre la adresa acelor care vreau să cultiveze în sufletul maghiarimii de aici credința că situația actuală s'ar putea schimba în curând.

„Așteptarea minunilor — scrie — este cea mai tristă prejudecată ungară. Faptele și realitatea au suprimat noțiunea îngâmfată a conștiinței naționale. Trecutul este irevocabil trecut, care nu poate fi readus. Aceasta este realitatea... Cei care am rămas în Ardeal, trebuie să trăim și să rămânem aici unguri, respectând ordinea legală. Devenind cetățeni români, viața noastră este determinată de ordinea și legile acestei țări...”

După părerea d-sale, primul lucru pe care maghiarimea ardeleană îl are de făcut, este să-și revizuiască concepția despre Ungaria de odinioară. Trebuie să recunoască măcar față de ea însăși că și în trecut s'au comis multe și fatale greșeli. Nu este cazul să se consoleze scufundându-se într'o completă pasivitate, sub pretextul că actuala situație nu i-ar oferi condițiunile existenței sale. Poporul care nu renunță benevol la viață are șanse de a se menține. Găsește că astăzi încă este normal că statul român nu acordă o apărare specifică literaturii și culturii minoritare ci, în cel mai bun caz, o tolerează. Maghiarimea minoritară însă trebuie să învețe să trăiască fără ocrotirea puterii politice. „Imperiul spiritual și cultural” este unica putere pe care dânsa se poate sprijini.

De aceea propune ca maghiarimea dela noi să-și concentreze toate energiile spre consolidarea sa din punct de vedere spiritual și cultural, cel mai potrivit mijloc pentru consolidarea naționalității sale. În această acțiune apolitică maselor populare le atribue un rol important.

Maghiarimea — spune — nu este omogenă dela natură. Cu toate acestea, crede că fracțiunea ei ardeleană s'ar putea constitui într'o comunitate națională, care să păstreze contactul spiritual cu cultura ungară de dincolo de graniță, dar să aibă curajul să evidențieze și caracterul său specific ardelean, chiar cu riscul de a fi acuzat că atentează la „unitatea ungară”. Școala minoritară are datoria să infiltreze în sufletul tineretului stima pentru tradițiunile naționale, dar să-l prepare și pentru viața minoritară, pentru un umanitarism pe care minoritățile ar fi destinate să-l răspândească în jurul lor. Tineretul nu trebuie izolat de problemele evoluției sociale, ci învățat să citească istoria poporului din care face parte cu o oarecare critică.

Evidențiază rolul important al literaturii în viața minoritară și militează pentru o literatură ardeleană autonomă.

*

Cartea Episcopului Makkai este un prețios document uman și, în linii generale, ar putea constitui baza unei colaborări spirituale și culturale cu ungurii din Ardeal. Apariția ei — deși nu a fost relevată de presa din Ungaria — pentru noi, românii, prezintă o importanță cu atât mai mare, cu cât conține ideile intemeietorului romanului istoric în Ardealul desrobot.

Odată ce compatrioții noștri minoritari atribue literaturii rolul de a conserva naționalitatea lor, problemele studiate cu o incontestabilă competență în acest volum nu mai sunt politice și istorice,

ci literare. Iar școalele i se rezervă menirea de a le răspândi printre acei minoritari, cari nu citesc cărțile literare.

Sub această formă, literatura ungară din Ardeal va putea deveni un factor real în transformarea spiritului public ungar atât dincoace, cât și dincolo de granițe. Este chemată să demaște minciunile din trecut, cari au cauzat maghiarimii atâtea nemulțumiri și au pus-o în conflict cu vecinii având soarta comună a popoarelor mici.

Colegii Episcopului Makkai trebuie să convingă pe connaționali lor că *maghiarimea este un popor mic, care nu-și poate permite apucături de putere mare*. Existența ei depinde de lichidarea atmosferei ostile ce o desparte de celelalte popoare dunărene. Maghiarimea — oricât de greu i-ar părea să renunțe la rolul de pater familias față de naționalitățile de odinioară — trebuie să înțeleagă că ceea ce s'a făcut este o consecință logică a situației dunărene și că nu i s'a creat o nedreptate, ci au fost îndreptățite popoarele a căror propășire era stingherită de dominațiunea ei.

Nu-i pretindem să se resemneze într'o pasivitate sterilă. Dimpotrivă, ne vom bucura dacă își va apăra serios interesele în frământările dunărene. Dar este ultimul moment spre a se convinge că, prin disprețuirea vitalității vecinilor, dânsa nu câștigă nimic, și o *apropiere de aceștia nici nu se poate imagina fără acceptarea — măcar ca fapt împlinit — a actualelor granițe*.

Oricât de bizară ar părea această condițiune pusă în materie literară și oricât ne-am strădui să tragem o linie de marcațională între literatură și politică, la minorități nu se poate face această distincțiune. La ei mișcarea spirituală și literară îndeplinește o funcțiune de conservare a naționalității, o formă de manifestare a instinctului național.

Deci, o literatură minoritară numai atunci își înțelege rostul, dacă păstrează contactul cu realitatea istorică. Dacă maghiarimea va renunța la speranța că situația actuală se va schimba și la ambiția ca, în loc să se acomodeze situației, să incurce pe alții prin acțiuni nesăbuite, atunci nimic nu ne va împiedeca să-i întindem o mână prietenească. Până atunci, însă, cu drept cuvânt o suspectăm ca pe cea care se revoltă contra istoriei și contra legilor ce determină mersul normal al vieții popoarelor.

Ne dăm perfect de bine seama că un astfel de proces sufletesc reclamă mult timp și răbdare din partea noastră. Le avem. Suntem în plin progres și tertipurile copilărești în genul lui Székely Mózes nu ne pot strica prea mult. În tot cazul, însă, instinctul național românesc reacționează prompt la toate provocările pe cari le simte incompatibile cu aspirațiunile sale cel puțin atât de justificate ca cele ungare. Nu avem nimic de zis dacă literatura ungară din Ardeal este o depozitară a conștiinței istorice a maghiarimii, dar niciodată nu vom accepta că pamfletul politic îmbrăcat în costum de roman este o literatură serioasă și necesară.

Deocamdată înregistrăm cartea Episcopului Makkai ca un semn că maghiarimea din Ardeal vrea să înțeleagă aceste adevăruri elementare și este pe cale de a încheia o pace durabilă cu destinul său propriu.

ALEXANDRU OLTEANU

CĂRȚI

I. M. Rașcu, *Eminescu și catolicismul*. — Panait Istrati, *Codin*. —
* * * *In memoria lui G. Bogdan-Duică*.

Eminescu e scriitorul român care a atras mai mult atenția cercetătorilor. Bibliografia articolelor și studiilor despre Eminescu crește încontinuu și de fiecare dată vieața sau opera poetului e privită dintr'un mai curios punct de vedere și se descoper elemente care-l fac permanent interesant.

Și totuși Eminescu a fost studiat de puțini competenți. Lucruri bune s'au scris despre Eminescu, dar un studiu complex, cu discernământ critic și informație științifică, numai d. G. Călinescu promite a-l da.

D-l I. M. Rașcu a adus prețioase contribuții la cunoașterea personalității și fizionomiei intelectuale a poetului. În articolele din „Îndreptar” și „Secolul” a schițat diversele „*Ecouri franceze în opera lui Eminescu*”, întregind acest aspect puțin cunoscut al culturii lui. Acum, în studiul *Eminescu și catolicismul* (București, 1935, 34 pg. Lei 25), d. Rașcu culege o serie de date pentru a preciza influența pe care centrele catolice (Blajul, la început; Viena, 1869—1872), sau diferiți profesori ai săi, catolici, au avut-o asupra gândirii și formației sale sufletești. Poezia sa e mai puțin revelatoare în acest sens, dar articolele din *Timpu* ne servesc suficiente note pentru determinarea atitudinii lui Eminescu față de catolicism în general, și față de biserica unită în cadrul statului românesc.

*

Anumite evocări de *domuri cu arcuri* (Inger și demon), *boltiri înalte* (Strigoii) sunt, după d. Rașcu, rezultatul contactului cu Viena catolică.

Ar fi interesant de separat, prin date exacte, râvna religioasă care l-ar fi făcut să rețină aceste imagini, de curiozitatea artistică ce culege impresii (*trebuie să culeagă*) dintr'un mediu cu așa de variate aspecte.

Cultul Maicii Domnului, căreia îi închină acel imn de o de-săvârșită frumusețe în simplitatea lui *Rugăciune (Rugămu-ne 'ndurărilor...)*, la Eminescu vine „din contactul continuu și progresiv cu religia catolică”. Chiar poezia amintită ar fi efectul unei lecturi asidue a *Litanilor Maicii Domnului* și a altor rugăciuni ale Bisericii latine. D-l Rașcu dă suficiente exemple pentru justificarea apropierii.

Și pentru a sesiza gradul de adorare a Maicii Sfinte la care a ajuns poetul, d-l Rașcu recurge la versurile postume *Răsai asupra mea, luminează lină...*

Rămâne stabilit un lucru: Eminescu a cunoscut catolicismul în centre catolice apusene. Arta bisericilor și atmosfera ceremoniilor l-a impresionat și i-a dat câteva imagini pe care le întâlnim în câteva poezii filozofice ale sale. Cultul Maicii Domnului la Eminescu are o nuanță deosebită de cel pe care biserica ortodoxă i-l acordă în ritualul ei. Cât se datorește însă meșteșugului artistic, la un poet cu atât de multiple posibilități expresive, și cât sentimentului sincer religios, cu adevărat la catolicism, e un lucru foarte greu de precizat.

*

Proza lui Eminescu ne servește și mai elocvente motive pentru fixarea poziției lui față de catolicism. În cursul carierei sale ziaristice, Eminescu și-a mărturisit convingerea privitor la Autoritatea papală, a inserat elogii la adresa iezuiților din Franța, s'a declarat pentru educația religioasă în școli, dând exemplu școlile din Austro-Ungaria, și chiar școlile catolice din București, a relevat caracterul civilizator al bisericii catolice:

„Caracteristic și vrednic a se recunoaște în favoarea catolicismului e tendința de a nu baza creșterea poporului pe idei abstracte, care să convingă capul, ci pe idei redade intuitiv, care să îmblânzească inima, de aceea frumoasele arte au fost cele mai puternice arme ale Bisericii. Arhitectura, muzica, sculptura și poezia au fost puse în serviciul Bisericii pentru a da în această sferă curată, neatinsă de nici o suflare impură, un adăpost sufletului omenesc, atât de bântuit de patimi sau de golul lui propriu, de urit. Aruncat din nevoie în urit, din urit în nevoie, stări imanente naturii noastre și care nu se pot înlătura prin mâna de creier de care dispunem, arta bisericească, care a cultivat în pictură frumosul în culmea perfecției, muzica și arhitectura în genul sublim, a înălțat prin mijloace lesne de înțeles pentru toți, sufletul omenesc în decurs de sute de ani, peste nivelul vieții de rând și nevoile zilnice. Toate popoarele care posedă înaltă civilizațiune astăzi, dacă nu sunt, au fost măcar mult timp catolice“.

Astfel de afirmațiuni ne indică o sinceră admirațiune față de catolicism.

Interesante sunt părerile lui Eminescu față de Românii uniți cu Roma, care „nu se deosebesc prin nimic de frații lor ortodoxi“. În acest caz crezul său național îi e singur conducător.

*

Se cunoștea dorința lui Eminescu de a trece cu Veronica Mică la catolicism pentru a da călătoriei lor un caracter de indisolubilitate (I. Negruzzi, Amintiri din Junimea), dar aceasta putea avea un substrat practic ce ne împiedeca de a trage concluzii de simpatie față de doctrină.

Broșura d-lui I. M. Rașcu, prin datele sistematizate pe care le aduce, descopere la Eminescu o consecvență în opiniile sale față de catolicism, o unitate de vederi bazată pe serioase observații și cunoașterea justă a istoriei și realităților.

Comentând pe *Codin* (Colecția Akademos — 38 Lei) nu știu ce suflu de dincolo de moarte mi-l apropie pe Panait Istrati. Cu figura înaltă, fața smeadă, acoperită de doua mari lentile care aproape îi ascund obrajii de o paloare distinsă. Imbrăcămintea, necaracteristică — pentru că Istrati s'a ferit de preferința unor oameni mari pentru umbrelă sau gulere înalte, mănuși sau cravată albă, tic permanent comentat de cei care le pregătesc popularitatea. El și-a cultivat inima, pe care n'a considerat-o ca un element decorativ, ci a pus-o la temeliea vieții. De pulsul ei tremună fiecare rând din scrisul

său, fiecare gest al acestui îndrăgostit de zări și de oameni. Și nu știu de ce, din această prezentare, din care voluntar îndeprtez pitorescul și entuziasmul, nu pot retușa fragmentul de confesiune din scrisoarea către un amic, în care, de pe muchea unei jumătăți de veac, după ce a epuizat toate idealurile, își manifestă doar pasiunea pentru natură și viață: „Anul acesta chiar, gripa a făcut ravagii, doborînd totul în jurul meu, dar m'am ținut bine. Vreau cu orice preț să mîngâi un mugure al acestei primăveri 1935, care bate la fereastra mea și pe care nu credeam s'o mai apuc. Acolo afară este minunea primăverii. În fiecare zi, odaia îmi este năvălită de soarele care fugărește zăpada”. (Cruciada Românilor, 8 August 1935). Avem în această scrisoare o fărâmă din marea tragedie a acestui mare om. Dar și câteva note care-i definesc personalitatea: prietenia, iubirea de natură (pentru atmosfera ei dătătoare de sănătate și purificatoare de suflete), dragostea de viață pentru a se devota umilei creaturi care este omul, pentru cultul frumosului și apologia libertății.

Faza ultimă a vieții lui Panait Istrati e cea mai evocativă. Confesiunile lui ne descoperă un învins trăind înconjurat de figurile eroice ale vieții lui, însemnând pagini de carnet intim pentru a trage concluziile unei experiențe care i-a angajat toată existența. Toate scrierile lui Panait Istrati cuprind elemente autobiografice care ni-l fac permanent prezent. Eroii lui îngemânează toți forța și bunătatea, patima care dă pitoresc vieții lor și cultul frumosului care-i înalță deasupra comunului, integrându-i între elitele fără blazon și etichetă. Noblețea sufletească a fost singură prețuită de acest căutător de oameni. De aceea prietenii și i-a descoperit în toate straturile sociale. Și în volumul *Codin*, putem chema pe câțiva pe nume: Moș Dumitru; Codin, criminalul apreciat pentru valoarea lui morală; Kir Nicola, plăcintarul care fusese în stare să facă zece ani de ocnă pentru un sărut; Mihail, vagabondul cucerit de măreția vieții și frumusețile pământului și care se înscrie în rândul marilor prieteni; Bakâr, negustorul de limonadă, falsificator de bancnote, care-și vădește splendoarea sufletului în lucrurile mânilor lui. Cu un deosebit dar al reflexiei, acești năpăstuiți ai sorții povestesc viața altora și-și așează viața lor pe linia unor fermecătoare teme de povestire, conduși de o patimă invincibilă. Anumite aptitudini superioare dau aspect aristocrat ființei lor, dar mersul destinului accelerează anumite imponderabile din temperamentul lor care le schimbă echilibrul existenței. Tipuri de genul lui *Conovalov* al lui Maxim Gorki, tragice prin hotărîrea destinului și mai tragice prin colaborarea proprie la îndeplinirea implacabilei sentințe. Prinse în chenarul unor povestiri de o fermecătoare simplitate clasică, ne întâlnim la tot pasul cu fanatismul de justițiar al lui Panait Istrati. Apropiat de oameni pentru a le fura taina vieții, a cules din valul întâmplărilor elementele unui crez la baza căruia a pus iubirea de oameni. Și, în timpurile de mizerie ca și în cele de abundență materială, Panait Istrati a rămas fidelul executor al acestui testament, ale cărui alineate le-a risipit în toate cărțile lui. De aceea viața lui Istrati e plină de eroism, pentru că „totul este eroism în viața unui om care înfruntă lumea,

cu două mâini goale și cu o inimă caldă care să-l apere de ispita unui trai tihnit și îndobitocitor". (Codin, pg. 195).

Dar trebuie citită această carte și studiată neîntrecuta artă a acestui povestitor, și, reținând din ideologia lui calda vibrație pentru suferința umană, să învățăm a-l iubi pe Panait Istrati.

Broșura pe care a editat-o Facultatea de Litere și Filosofie din Cluj în memoria fostului ei profesor, aduce două studii serioase despre omul, criticul și istoricul literar G. Bogdan-Duică.

Asupra studiului D. Prof. Sextil Pușcariu, publicat și în Revista Fundațiilor Regale (II, 2.) am insistat în nr. din 15 Martie 1935 al acestei reviste, relevând particulara lui însemnată. Țin doar să menționez scrisoarea din 26 Oct. 1890 a lui D. Zamfirescu către T. Maiorescu, publicată de d. Em. Bucuța în Rev. Fund. Reg. II, 8, care completează informația din studiul d. Prof. Pușcariu privitor la promptitudinea lui Bogdan-Duică în descoperirea influențelor literare. Pentru cel care va scrie studiul amănunțit al activității regretatului istoric literar, poate fi utilă.

Studiul d. Ion Breazu e poate cel mai complet asupra criticului și istoricului literar G. Bogdan-Duică. Stăpânind întreaga bibliografie, ale cărei începuturi se descoperă la 1888, d. Breazu a urmărit două lucruri: pe deoparte formarea personalității lui Bogdan-Duică, însemnând momentele care au determinat ceva pozitiv în desăvârșirea ei; pe de altă parte: activitatea sa literară, inventarul operelor, geneza și evoluția concepției sale critice, metoda proprie de cercetare. În acest studiu avem schița unei monografii pe care Bibliografia pregătită de d-nii I. Breazu și I. Crăciun o face posibilă. Scrisul ponderat și lucid al d-lui Breazu se așează în rândul celor mai serioase contribuții la cunoașterea lui Bogdan-Duică. Cum am fost atenți la articolele ce s'au scris după moartea savantului care a dominat istoria noastră culturală, însemnăm articolul d. Breazu printre cele câteva care, trecând peste artificii verbale obișnuite în asemenea ocazii, aduc un mănunchiu de afirmații bazate pe cunoașterea lucrurilor. E singurul mod demn de a ne apropia omul care toată viața a fost potrivit superficialității.

RADU BRATES

Aron Cotruș: Horia, poeme, ediția II. cu ilustrațiuni de Mac Constantinescu, Editura „Pantheon» Brad, 1935, 48 pg. Lei 52. — Ion Th. Ilea: Gloata, versuri, Editura Șantier, București, 1935, cu o prefață de Eugen Ionescu, 60 pg. Lei 12

Ciclul de poeme „Horia” ale poetului Aron Cotruș, ne conturează sugestiv și original, ca într'un bloc de detunată, imaginea moșului țăran-împărat de-acum un secol și jumătate. Cu un vocabular propriu, pe care și l-a cucerit și și l-a impus, cu un ritm în care elementele auditive și vizuale îți evocă mereu un peisaj de munte și o nu știu ce impetuoșitate, poetul ardelean a creat în acest poem câteva fragmente într'adevăr remarcabile. În întregimea lui însă, poemul „Horia” ni se pare mai mult schițat. Poetul a dat

dovadă de mari și excelente calități pentru a crea un poem de felul acesta, dar n'a avut răbdarea să-l lucreze pe indelete, masiv, grav, monumental, așa cum a pretins-o măreția subiectului. Sunt în acest poem numeroase versuri-repetări și umplutură, sau pure erupții declamatorice și politizanante, deci apoetice. „Umbra roatei” și „Întâlnire” conțin aceeași idee, aceeași imagine, „Ah, nu e!”, „N'ai fost nici voevod, nici crai...” ar aștepta o mai mare amploare de cuvinte. „Tundră de flacări”, „In chiote de luptă”, „Călăuză”, și încă două-trei bucăți nu trebuiau date publicității. Ar fi rămas, în urma acestei severe selecționări: „Horia” (pag. 4), „In pământ, în piatră”, „La praznic” (cea mai desăvârșită bucată!) „Prin a veacurilor cruntă strâmbătate” și mai ales acea fericită combinație de odă-elegie „Mort e de mult Iosif împăratul”..., bucăți cu multă rezistență unei serioase analize estetice...

„Cuvântul introductiv” al lui Eugen Ionescu din fruntea acestei plachete de versuri ar trebui reprodus în întregime, pentru adevărurile estetice reîmprospătate și frumos expuse, de-a căror profundă valoare, tână generație de poeți ar putea mai dinadins să se se-sizeze. Noțiunea de „poziție socială” a dobândit un înțeles, impropriu, de „atitudine socială pusă în poezie”. De fapt, există numai poezie de inspirație socială, cum există poezie de inspirație erotică sau istorică, religioasă sau politică, patriotică sau metafizică... Când un domn face versuri de pildă sociale, poezia sa trece prin marea primejdie de a fi foarte slabă, sau de a nu fi deloc poezie... Este adevărat că orșice poate fi motiv de inspirație pentru o operă de artă, că nu există subiecte anestetice. Dar pentruca, de pildă, poezia de inspirație socială să fie justificată esteticeste, trebuie să exprime o trăire subiectivă a atitudinii sociale, o trăire patetică sau dramatică a ei, să se ferească prin urmare de a fi ideologie și să rămână emoție...” Supusă acestor criterii de universală valoare, versurile tânărului Ilea ne apar banale, sărace, goale și declamatorii (a se consulta „Povestea mea”, „Glasul Uzinei”, etc.), când nu sunt, pur și simplu ridicule (vezi: „Viziune”, „Țăranii” și mai ales „Izbândă”). Singura bucată lizibilă este „Sfredelind vremea”, îmbibată și aceasta de reminiscențe:

Durerile mele le scald în sânge
și 'n zăpadă le arunc,
Iarna asta plânge
ca un prunc.

Din fabrici vin vești intristătoare

Țăranii așteaptă cu ochi muiați în rouă
o stea călăuzitoare
spre altă lume nouă.

Atlanticii și Uralul se 'ntâlnesc în mine
Năpăstuite popoare zac în zăbrele
Astăzi cine
se 'ngrijește de ele?

Intind mâna lui Ady peste țări supuse
Esenin zâmbește cuprinzând pământul

pe câmpul biruinței ghilotine-s puse,
și șueră... șueră vântul...

Plânsul acela al iernii ca al „unui prunc”, „Uralul”, și „șueră... șueră”, sunt elemente împrumutate direct din Esenin-ul lui Z. Stancu, utilizate în atmosferă și rezonanță analoagă. SILVIU BARDEȘ

Dr Ernst Jekelius: Himmel über dem Acker, ed. Krafft-Drotleff, Sibiu, 1935. — Cerul peste arătură, sau antologia prozei săsești ardeleni.

În „Pagini Literare” subsemnatul a făcut o mențiune scurtă (vezi nr. 11, din 15 Martie 1935) despre culegerea de lirică săsească ardelenă apărută la începutul anului curent. Ne pedepsim acum, târziu totuși, amintind că prezentul volum a ieșit de sub tipar, cu scoarțe albastre și mai vast, tot atunci, ca o întregire a celeilalte culori, brună, pentru a reda simultan și în întregime arta săsească ardelenă, sub cele două mai importante aspecte: versul și proza.

Spre deosebire de primul, volumul al doilea se deschide cu o prefață lirică a culegătorului, și, în felul acesta, d. E. Jekelius, ne lipsește pe noi cititorii neavizați de o scurtă introducere în istoria acestei proze și-a autorilor ei. Insuși lectorul german simte, credem, lipsa acestui coridor amplu care să conducă, după o succintă caracterizare a omului și-a operei, în inima odăilor acestui apartament al sufletului, sobru și echilibrat, ca neamul acesta însuși. E o lacună care ne-a afectat tocmai la seminția asta bălăe, istoricistă până la abuz în toate manifestările ei cultural-economice.

Socotim că nu se poate analiza cu folos o carte literară, din altă literatură, pentru cititorul mijlociu, decât prin comparație și raportări la una cunoscută lui. Recenzia se poate face așadar, și în cazul de față, după criteriile de mai sus. Amatorul român ar găsi un interes deosebit când i s'ar pune în evidență unele caractere comune între doi scriitori, unul național și cel minoritar de pildă, oarecari înrudiri spirituale dacă există, influențele suferite, etc. Raportând literatura scriitorilor ardeleni la opera și modelul german și stabilind, astfel, gradul de originalitate și diferență, monografistul ar fi găsit drumul just și sigur care duce la esența și înțelegerea operei celor antologați. Un recenzent străin trudește zadarnic dacă nu face literatură comparată în prezentarea unui suflet nou în altă limbă.

Felul cum e alcătuită culegerea ne pare demn de admirat. Alternarea de rustic și urban, de glie și burg, surprinde plăcut. Nici nu există alt mediu în sânul acestei populații, căci o clasă aristocrată n'a avut niciodată. Ciclul sângelui e închis în două inele pe acelaș inelar dela început. Colonistul din Flandra a sosit aici agricultor tenace și mic meseriaș încadrat în breasla lui fără nobilul cap de seminție și vârful de piramidă, Nemeșia a fost o răsplată rară acordată de angevini și nu una adusă și în continuare pe solul crăiesc.

Prozatorii sași pun în paginile lor lumea nației săsești înconjurătoare și numai aceiași pretutindeni: plugarul satelor mari, bogate, cu aceeași patimă în vine a pământului familial, și orășanul sub diferitele lui fețe — meșteșugar, negustor și intelectual — strâns în

brăul de zid al cetății și intereselor naționale mai tari ca piatra turnurilor, ultimele. În cele 160 de pagini ale cărții „Cerule deasupra arăturilor” cititorul nu va întâlni între eroii domoli nicio furtunatică apariție de graf ambițios, în goană, ca în literatură maghiară din Ardeal, de pildă, după slujbe grase, onoruri și nuri de femeie, însă despot și simultan slugarnic după omul care-i stă în față.

Fenomenul merită subliniat. Prin laturea amintită literatura săsească se apropie mai mult de cea românească ardeleană decât de cea maghiară. Și de-o parte și de alta trăește, erou principal, țăranul cu lumea lui strict mărginită, palpabilă, realistă. Ceea ce ne separă ar fi oarecum cealaltă melodie cântată: mediul urban și preocupările lui.

Străbătând filele cărții de proză am rămas de multe ori oarecum nedumeriți. Evenimentele ne au fost streine ca și eroii. Țăranul ardelean sas are specificul lui care nu-l face în niciun fel fratele celui român. Și al celui maghiar. Incercăm o apropiere între cei trei locuitori ai acestui pământ și ei ni se refuză unei catalogări unitare. E un exercițiu mental fără un rezultat pozitiv, repetat cu fiecare carte minoritară încheată din problematica acestui colț de univers românesc totuși. Cei bășinași suntem noi, și numai noi. Un mileniu de așezare statornică nu înseamnă nimic. Nici însușirea unor trăsături și caractere proprii locului. Pe coardele unei viori universale, robotirea trupurilor peste mama pământ, se cântă o melodie, de fiecare seminție, deși ocupația e identică, a ei numai, unică. Natura n'a unificat niciodată sufletele diferitelor nații trăind pe același petec negru verde și în nemijlocită megeșie. De unde ideologul minoritar extrage zilnic o identitate de aspirații și viitor, fiind topografia locului aceeași, tocmai deacolo reiese, deosebirea evidentă; căci destinele sunt diferite, soarta neamului fiind sângele lui. Încheierea trasă și după analizarea prozei săsești? Nu suntem, Ardealul, stat trilinguu cu destinul (tripartit!) același. E o imposibilitate monstruoasă.

Iată o sugestie a cărții pe care n'am fi trecut-o la răboj dacă nu ni s'ar fi confirmat empiria noastră de către cel mai mare ardelean al ceasului de față: Lucian Blaga, în „Spațiul Mioritic”.

Parafrazând pe filosoful ardelean vom spune că sunt în Transilvania trei feluri de oameni, cari trăiesc în aceeași ambianță geografică, dar în diferite spații totuși. Coexistența în același peisaj e ușor de observat; ca și diferența de peisaj spiritual în același timp. Unul nu implică pe celalalt.

Continuând analiza cărții consemnăm aici pe cei 14 prozatori, începând cu Iohann Plattner (născ. 1854, Sighișoara) și sfârșind cu Otto Folberth, din Mediaș, și anume; Anna Schuller-Schullerus, Schuster Dutz, Erwin Wittstock, Heinrich Zillich, Emil Witting, Erwin Neustädter, Hans Lienert, Adolf Meschendörfer, Otto Alscher, Oskar Kraemer, Hermann Klöss și Misch Orend; toți înfățișați cu ce au ei mai reprezentativ.

Bătrânul Plattner apasă ușor asupra laturii satirice. Ca și Schuster Dutz; mai natural totuși, și artist înăscut. Râsul lui e sănătos ca la I. Creangă al nostru.

Prozator și poet și invers, H. Zillich se desvăluie deopotrivă

de mare și talentat în ambele genuri. Li așteptăm nerăbdători romanul „Attila“, unde geniul lui va putea evolua amplu și maiestuos în volute și frize, puternic.

D. A. Meschendörfer s'a regăsit în proză după lungi ocoluri. Despre d-sa și „Orașul din răsărit“ vom relata altădată. Mare romancier peste hotare, sobru, realist, deși tâlmăcit în românește, a trebuit să ni-l impue, ca pe-o veritabilă glorie, însăși Germania nouă ca să-i apreciem adevărata altitudine.

Plecând dela amintiri din copilărie în proză și stil clasic, d. Erwin Wittstock este prozatorul prin excelență. Sobrietatea frazei și gradarea materialului în „Prigoana“ sunt remarcabile. Nimic superfluu și distonant dela primele rânduri cari te cuceresc prin stăpânirea suverană a scriitorului, concizia și firescul lor, până la încheierea de măestru. Este o artă aici susținută și bărbătească, rară.

Altul, și el de aceeași anvergură epică: romancierul cântăreț al plaiurilor Carpatelor românești: d. Emil Witting. E mai romantic și mai stufos, cu o tematică proprie complexă. În proza lui suferă însăși conștiința umană urmările civilizației distrugătoare de armonie naturală și primitivă. Apariția omului pustiește natură sălbatică și faună silvană prin ea însăși numai. Și scriitorul E. Witing se revoltă cu întreg omul din el împotriva omului.

Dece nu-i traducem admirabilele lui romane, ale noastre prin mediu și subiect?

Restul prozatorilor fac totuși figură frumoasă alături de cei proeminenți amintii în fugă. Există la fiecare o conștiință de artă care-i împiedecă să cadă în platitudine și banal. Un lucru foarte firesc la niște literați provinciali, de aici și de oriunde. Caligrafia aceasta face o nobilă sfortare spre sinceritate și estetic cu sfiiciunea și prudența care caracterizează această frântură de germanitate dela noi. Dacă ni se îngăduie o asemănare grăbită afirmăm, iată, că literatura săsească, la începuturile ei, e mai artistică în toate manifestările de până azi, mai autentică, decât, la capăt de evoluție, de exemplu, arhitectura sasă. Spațiată, aceasta, rigidă și monumentală se vedește, în cadrul și peisajul ardelenesc, nu numai de import, ceea ce-i firesc, ci și, tocmai pentru fundalul acestei regiuni de plaiuri și văi dulci, rotund, illogic și prin întinderea ei masivă, nefirească. Între, cu alte cuvinte, ograda transilvană și acăreturile nordice nu există o înfrățire organică. La literatura sasă, dimpöttrivă, fuziunea între sol și sânge e desăvârșită. Iată dece place culegerea asta de povestiri.

ANDREI UNGHERI

Eugen Barbul: Costume Românești din veacul al XVII-lea. Cluj, 1935, Tipografia »Lumina«, Calea Regele Carol II, Nr. 7.

Dl Eugen Barbul, harnicul director al Bibliotecii Universității din Cluj, a făcut o faptă bună și utilă publicând o îngrijită colecție de costume românești din veacul al XVII, după albumele cu acvarele dela Biblioteca Universității din Graz și Muzeul Național Maghiar din Budapesta. Grijă cu care au fost copiate și reproduse, subț

directa supraveghere a d-lui E. Barbul, acvarelele cari reprezintă costumele românești dă dovadă de mult gust și înțelegere. De altfel, d-l Eugen Barbul este un pasionat al acestei ramuri de etnografie.

„Pentru noi românii, scie d-l E. Barbul, albumul reprezintă un deosebit interes, deoarece din cele 99 de acvarele 24 sunt figuri românești: țărani, țărance, păstori, fete bisericești, etc. din Transilvania și Țara Românească, cari până acuma erau necunoscute.

Valoarea codicelui nu trebuie privită din punct de vedere artistic, el este important numai ca material documentar. Pictorul, fără pretenția de a fi un artist desăvârșit, deși costumele țărănești și ale preoților le-a prins perfect de bine, prezintă lucrurile cât se poate de fidel. O netăgăduită însemnătate au aceste costume și prin faptul că arată conservatismul poporului nostru, păstrător de datini strămoșești, întrucât și azi în mare parte atât la popor cât și la preoți, găsim același costum ce se purta în veacul al XVII și care probabil s'a purtat și înainte cu câteva sute de ani. Costumele figurilor din clasa burgheză, dacă am putea-o numi astfel, reprezintă moda contemporană turco-bizantină“.

Notele explicative date la fiecare tablou întregesc impresia pe care naivitatea și uneori stângăcia pictorului n'ar putea-o contura destul de bine. Sunt clare și nepretențioase.

Înmănunchind aceste costume românești într'o carte, cu toate explicările necesare, fără pedantism și exces de erudiție, d-l Eugen Barbul a luminat unul din aspectele vieții românești din secolul al XVII-lea. Asemenea lucrări sunt nespuse de prețioase. GRIGORE POPA

ÎNSEMNĂRI

Când prezența zeilor în lume era hrană pentru suflet și lumină pentru ochi, munții și văile adânci, plaiurile și luminișurile erau locuri de pelerinaj, consacrate prin cultul invocării și riturile divinației. Atunci, peisajul geografic, sub vraja destinului, devenia peisaj zeesc. În el coincideau privirile roditoare ale cerului cu ritmul cosmic al creșterilor pământene. În acest peisaj, se înfrăția cerul cu pământul: zeii luau trup și sfântă pațimă omenească, omul se transfigura în prezența luminii de dincolo de moarte. Geografia de-atunci, învăluită în mit și legendă, avea semnificații umane și divine. Ea ocrotea pretenia și intimitatea dintre om și zeu. Delphi și Dodone, Olympia și Delos, locuri sfinte de mari și esențiale preziceri. Urme de geografie sacră se găsesc pretutindeni. Fiecare țară își are locurile ei sfinte. Subt necuprinsul cort al cerului, în toate timpurile și în toate locurile, s'au înălțat temple de ziduri sau de stâncă, de goruni sau de vis. Drept aceea, spiritualitatea popoarelor se măsoară cu bogăția geografiei sacre.

Cine nu cunoaște vraja nostalgică a sfârșiturilor de anotimpuri?! La lumina lor moale și învăluitoare, desprinsă din caerul mătăsos al vremii, lucrurile par mai transparente, slujind visului și

poeziei. Aceste sfârșituri au totdeauna în ele ceva din duhul solemn și revelator al morții. Ele formează punctul culminant al împlinirilor și tresăririle timide ale începuturilor. Ființa lor este totdeauna dualistă. Au un ochiu care râde și altul care plânge. Plânsul sfârșitului și râsul răsăritean al începutului. August 1935. Vara și-a închis pașii în obrazul rumen al poamelor coapte. Toamna a sărutat frunzele, furându-le verdeața. Luminile verii sunt suflăte de borile toamnei. Amestecul lor seamănă a vrajă și a nostalgie. Vara își ridică corturile căldurilor, slobozind vânturile și răcorile. Suflarea toamnei este pe aproape. August 1935. Fructele se desprind de ram, împlinind poruncile firii. Sucurile spirituale ale pământului i se întorc în chip de ofrandă împlinită. Adormiți în aroma fructelor coapte, dacă vreți să trăiți împreună vara și aurora toamnei!

Un nume care apare tot mai des în coloanele revistelor literare, vădind o tot mai autentică năzuință de autorevelare. Desprins din atmosfera de cetină a Bradului, dl Vlaicu Bârna poartă pe străzile capitalei, proaspete și întregi, miresmele tari ale crestelor apusene. Stăruind mai ales în paginile revistei „Azi”, al cărei secretar de redacție este, tânărul poet, cu versul ferecat în zale de argint al sonetului, ne aduce număr de număr buchete de vise ozonate. Imi stăruie și acum în auz cadența ireproșabilă a alpestrului „Menes-trel muntean”, încununat în primăvara trecută cu premiul sonetului — D-l Vlaicu Bârna este un cântăreț al muntelui. Peisagiile lui sufletești ard la luminile acelorăși înălțimi ca vârfurile munților. Au răcoarea, transparența și căldura piscurilor înșorite. Cu toate aderențele lor la concret, — și aici auzim glasul liturgic al frumosului, — ele trezesc ecouri adânci, metafizice. Transcendentalismul poemelor sale este fior poetic. Și invers. Dorindu-i d-lui Vlaicu Bârna o mai mare apropiere de zădă, cetina și baladele munților săi decât de un anumit fel de ermetism poetic, îi urăm drum suitor și buni auguri.

CRIGORE POPA

Șerban Cioculescu, într-o cronică literară a unui cotidian, comentează extrem de favorabil placheta „La poesie roumaine contemporaine” a prof. Mario Roques, în care poezia românească contemporană este prezentată pe piața mondială c-o amplă și uimitoare înțelegere. Perfect informat asupra liricei românești contemporane, d-l Marie Roques a citit cele 2 vol. ale Antologiei Poeților de azi, alcătuite de I. Pillat și Perpesicius, Antologia Poeților tineri a lui Zaharia Stancu, apoi Istoria literaturii române de N. Iorga și E. Levescu, și în lumina acestora informează just și precis. Mulțumită înțelegerii simpatice a lui Roques poezia română contemporană apare pentru prima oară încadrată în intelectualitatea vie, constatându-se în mod neîndoios că între sensibilitatea și tehnica apuseană și poezia română de azi nu mai există, ca în alte vremuri, cel puțin o generație întârziată. Și D-l Cioculescu concluează că placheta lui Roques, prin puțin obișnuitele însușiri universitare de simpatie și informație, în direcția actualității literare, are caracterul unei răsunătoare manifestări culturale. Cu ce răspund universitarii noștri, în-

sărcinați să predea literatura franceză dela înălțimea astrală a cădrelor respective, nu știm prea bine. Dacă însă poezia franceză modernă începe a fi „propusă” cu conștiențiozitate este bine să fie cât mai curând împărtășită prin broșuri de aceeași natură și calitate, ca a lui Roques, justificare a interesului stărnit de poezia română contemporană la Paris și la Oxford. Numai astfel vom dovedi că suntem niște agenți onești ai schimbului intelectual, care nu se poate concepe fără perfectă reciprocitate . . .

Desprindem câteva fraze din cuvântul introductiv la poeziile lui Eminescu tălmăcite în ungurește de d-l A. Kibédi: „Eu nu sunt biograf, pentru a fixa în timp și în spațiu, opera gigantică a lui Mihail Eminescu și amănuntele sbuciumatei și chinuitei sale mușonii. În trei ani de tălmăcire fidelă a inspirației lui Eminescu în limba maghiară, am luat însă contact plin cu infinitul poeziei lui. Pentru literatura românească, opera lui Mihail Eminescu este asemenea primei ghinde din care au răsărit toți stejarii codrilor gigantici. Ea poate fi descoperită voal după voal și totuși goala frumusețe a înțelesului ei adevărat nu va putea fi aflată nicicând. Pentru că chiar și în raport cu literatura universală, poezia lui Eminescu reprezintă infinitul. Ea este acel punct de concentrație, unde în urma intervenției unui miraculos vizionar, toate artele se întâlnesc. Claviatura sufletească a aceslui mare poet, cuprinde toate epocile istoriei românești, dela descălicare și până dincolo de puținele lui zile, până dincolo de puținele noastre zile, pe cari El, precursor al unității naționale și proroc chinuit, le-a prevăzut. Pentru a întrezări România de acum, Eminescu s'a întors cu gândul înapoi și a privit viitorul de departe și demult, dela 1400. Pentru a nu bate zădarnic la urechea minții și a inimii noastre de acum, Eminescu a realizat cel dintâiu unificarea limbii românești, colindând toate provinciile țării și culegând pretutindeni miere pentru fagurele în care și-a depozitat comoara sa de gândire și simțire. Pentru a transpune miracolul Eminescian, în Ungaria, de exemplu, ar trebui să ne închipuim un poet, care să fi deschis ochii înainte de Tinody, pentru a-i închide după Ady. La început a fost Cuvântul. Pentru literatura românească, la început a fost Eminescu . . .”

SILVIU BARDEȘ

Mirezme iuți de fân uscat la soare au inundat văzduhul. M'am dus pe urmele lor, cu sufletul deschis, cu ochii mari, cu urechile atente . . . Legănări de vânt, ca tot atâtea mișcări de evantaie domoale, mi-au lovit fața și mi-au încălzit părul pe frunte. Miriștile proaspete străluceau în soare ca un pod de aur înfipt în dealuri, prăbușit în văi sau pierdut în albastrul dulce al zărilor . . . Ochii mi-au rămas mângâiați de această lumină moale cu miros de cucută și flori de dovleac. Apoi în ritmul pașilor, cari îi purtau mereu mai departe și le ridicau în ferestre tot alte și alte icoane, m'am apropiat de-un golf de porumburi, strălucind în imense culori de safir. Cât ținea câmpul în larg și în lung n'a apărut țipenie de om. Numai ierburi și câmp, numai țărâituri și freamăte ușoare, nurai sboruri de lăcuste și foșnete de tulei. Mi-am împlântat lumina ochi-

lor în aceste frumuseți fugare, mi-am înfipt tuburile urechilor în muzica sgomotelor și mi-am lăsat sufletul să se adape din dulceața lor fără seamăn. Și în această clipă m'am simțit isbit deodată de arătarea lor... Florile Soarelui... O mare de fețe rotunde și galbene, îndreptate toate spre soare. Căutăturile lor mute și vrăjitorești păreau că-i cerșesc ceva minunii rotitoare de foc gigantic, deacolo, din înspăimântătoarele depărtări. Și toate se întindeau spre lumina lui, ca la o poruncă, sau ca la o comandă mai presus de fire. Corolele galbene, aprinse în nemărginirea câmpului mut și sublim de tăcut, păreau totatătea milioane de aureole ale unor sfinți înfiți în pământ, încercând zadarnic să se smulgă din înțepeneală și întinzându-și cu amărăciune brațele înainte... Și apoi din nou tabloul s'a schimbat, și ele acum păreau o legiune de fecioare cochete și hârjonoare. Milioane de ochi picurați cu lumini și vicleșug păreau că-și aruncă asupra-mi reflectoarele de vrajă, urmărindu-mă multă vreme, și pe mari depărtări, până când un lintoliu de imense funingini s'a coborât pe neobservate peste nemărginirea de sus și cea de jos, cuprinzându-le, întunecându-le, amestecându-le și înecându-le pe toate... și pe mine cu ele la olaltă.

Galbenul miriștilor a avut ceva din agerimea și sănătatea luminii de soare viu și împărătesc. Mi-am purtat umbra peste nesfârșitele lui covoare, și paienjeniișul de rugi cu tentacule de mure coapte m'a isbit mereu mai adânc în tăcerea sfântă a câmpului... Dar curând au apărut semne de rugină și îmbolnăvire pe plopii și sălcile din marginea livezilor... Când m'am dus să le cercetez, ziua avea reflexe tari de lumină și de viață. Descoperirea însă mi-a fost sguduitoare și neuitată. De prin lanuri alinate și crescute geometric, cu armate de păpușoi, cu drapele de cânepi și cu lampioane de floarea soarelui, mi s'a părut că o lume întreagă și-a îndreptat ochii spre locul de unde am început să caut de jur împrejur, ca într'o strigare după ajutor. Din ziua aceea privirile adesea mi le-a umbrît câte o lacrimă ușoară și involuntară. Pe urmă a venit și inevitabilul desnodământ. Ce iureș de culoare galbenă! Ce dans și ce risipă de praf de aur în cele mai capricioase nuanțe... Și a rămas, ca după un orcan de nimeri văzut și simțit, pe păduri, pe grădini, pe copaci, pe flori, pe pomi și... pe ierburi... Și-am auzit țărâitul găngăniilor mirate și ele de apocaliptica schimbare, prin care, în câteva dimineți dearândul, am început să mă plimb grăbit cu gesturi de fantomă. Ochii mi s'au mărit în orbite și lumina scăzută sus, o descoperiam cu spaimă mereu mai multă pe jos, peste lumea neagră de jos. Scuturarea și căderea foilor galbene, cele atât de cântate de poeți și gugulite de copii, a fost actul firesc și de încheiere, ca în orice dramă... Și când am înțeles în toată realitatea crudă, unde se coboară atâta lumină și atâta frumusețe neprihănită, în câteva nopți sufletu-mi s'a răsucit des în așternut, cu scormoniri de îndoieli și cu întrebări fără rost... Și nu știu nici astăzi, cum m'am pomenit pe buze cu versurile: „Era lumina, care luminează în întuneric... și întunerecul nu o a cuprins pe ea!...”

TEODOR MURĂȘANU